

6. DE “CRIMINALISERING VAN EEN SOCIALE BEWEGING” VERSUS DE “LEGITIEME STRIJD TEGEN HET TERRORISME”	2
6.1 Introductie van het geweldsmonopolie	3
6.2 De legitimiteit van het geweldsmonopolie	4
6.2.1 <i>Het geweldsmonopolie</i>	4
6.2.2 <i>Gehoorzaamheid, legitimiteit en institutionalisering</i>	5
6.2.3 <i>Differentiatie</i>	6
Coördinatie van een ambtelijk monopolie: waardenrationaliteit versus doelrationaliteit	7
Depolitisering versus criminalisering	7
6.2.4 <i>De democratische rechtsstaat</i>	8
De rechtsstaat	9
Democratie	10
Wetten	11
Rechtszaken	11
6.2.5 <i>Vertrouwen in justitie en politie</i>	12
Straffeloosheid I	12
Straffeloosheid II	13
6.2.6 <i>Repressie</i>	14
Wat is (il)legitieme repressie?	14
Een concreet voorbeeld	15
De constructie van de “violent imaginary” van repressie in het criminalisering discours	16
Een andere visie op repressie	17
6.2.7 <i>Taboe</i>	18
Het taboe op geweld	18
Geheim en taboe	19
Morele code in de ‘brede in-group’	20
Taboe en discours analyse	21
Een counter discours	21
Politieke gevangenen en taboe	23
6.3 Handhaven van het geweldsmonopolie	24
6.3.1 <i>De legitimiteit van het geweldsmonopolie in het geding</i>	25
Nationale veiligheid	25
Veiligheid van slachtoffers	26
Mensenrechten	27
Doelrationaliteit	28
6.3.2 <i>Dynamische schatting</i>	28
De geweldswaardige uitdaging	28
6.3.3 <i>Terrorisme</i>	29
Wat is terrorisme?	29
Effect kwalificatie terrorist	31
Verschillende aannames	32
Dynamische schatting	35
6.3.4 <i>Legitimeringsstrategieën</i>	35
Depolitiseringstrategie	35
Marginaliseringsstrategie	35
Verzoeningsstrategie	39
6.3.5 <i>Behoud van geweldsoverwicht door de geweldsspecialisten</i>	39
6.4 Slot	40

6. De “criminalisering van een sociale beweging” versus de “legitieme strijd tegen het terrorisme”

“Een meerderheid van de Tweede Kamer vindt dat gewelddadige dierenactivisten als terroristen behandeld moeten worden”¹.

In het vorige hoofdstuk is de legitimering van geweld door de vorming van “violent imaginaries” in discoursen aan de orde gekomen. Ik zal in dit hoofdstuk een antwoord geven op de volgende vraag: Op welke manier worden de twee tegenover elkaar staande discoursen met betrekking tot ‘terrorisme’ en ‘staatsterreur’ vormgegeven en op welke manier spelen die discoursen een rol in het Mapuche conflict?² Ik zal laten zien dat er niet een ‘ding’ bestaat in de werkelijkheid dat terrorisme heet. Hetzelfde geldt voor terreur. Ik zal laten zien op welke wijze deze constructies een cruciale rol spelen in de legitimering en continuering van (het geweld in) het Mapuche conflict.

In dit hoofdstuk stel ik op thematische wijze twee discoursen centraal die met elkaar in conflict zijn, het “terrorisme discours” en het “criminalisering discours”. Bij de determinering van deze discoursen ben ik niet uitgegaan van afgebakende identiteitsgroepen. Het terrorisme discours wordt in de maatschappij namelijk breder gedragen dan alleen de grondbezitters of alleen justitie en politie; er zijn ook parlementsleden, andere betrokkenen, ‘gewone’ Chilenen en bepaalde media die het terrorisme discours hanteren. Daarbij is het niet zo dat alle grondbezitters en iedereen van justitie en politie dit discours hanteren. Zo ook is het criminalisering discours niet iets dat beperkt is tot Mapuche activisten, er zijn ook academici, ‘gewone’ Chilenen, parlementsleden en buitenlandse sympathisanten die spreken over criminalisering. Noch is het zo dat alle Mapuche activisten dit discours hanteren.

Ik heb deze thema-discoursen gekozen omdat hier het sterkst de gewelddadige confrontatie tussen de discoursen naar voren komt. In deze thema’s hebben mensen het minst begrip voor het standpunt van de ander. Het zijn thema’s waarin de rol van discoursen in de bepaling van legitimiteit beslissend en zwart-wit naar voren komt. De discursieve praktijken betekenen dat mensen in de cel belanden, en anderen van hun bezittingen worden beroofd. Hier spelen thema’s waarin de sterke polarisatie in het conflict in termen van goed en slecht wordt verwoord. En tevens gaat het om thema’s waarin de dreigende escalatie van het conflict zich afspeelt. Het fysieke geweld van beide kanten krijgt een plaats. In de terminologie van de driehoek van Galtung kunnen we stellen dat hier de onderliggende *incompatible goals* worden vertaald in gewelddadig gedrag. Tot slot komt heel duidelijk de universaliteit van de problematiek naar voren. De discursieve verschillen die in dit conflict aan de orde zijn, komen in dezelfde of enigszins andere vorm voor in de problematiek in Koerdisch-Turkije, Noord Ierland, Baskenland, Chiapas, en vele andere interne conflicten ter wereld³. Ook, zoals het allereerste citaat aangeeft, in Nederland⁴.

De titel van dit hoofdstuk geeft aan dat in het Mapuche conflict de cyclus van geweld op twee manieren kan worden geïnterpreteerd: óf de overheid reageert legitiem op het illegale geweld van sommige Mapuche activisten en dit laatste geweld kan gedefinieerd worden als terrorisme, óf de

---

¹ *Volkscrant* 3-10-2003, p. 7

² In de criminologie is lange tijd de centrale vraag geweest: “waarom wordt iemand crimineel?” Hirsch, een bekende criminoloog, kwam met het voorstel deze algemene onderzoeksvraag om te draaien. Hij vroeg zich af: “waarom wordt iemand níet crimineel?” (Lissenberg e.a. 1999). Gedurende dit hoofdstuk zal dat perspectief mijn inspiratie zijn. Waarom zijn al deze mensen die door elkaar beschuldigd worden van repressie of terrorisme nu toch níet crimineel? Of liever gezegd, welke discoursen zijn nodig om dat te begrijpen?

³ Veel sociale bewegingen over de hele wereld klagen er tegenwoordig over gecriminaliseerd te worden (Hertz, 2001:55). Speciaal wil ik hierbij aangeven dat ook bijvoorbeeld de MST in Brazilië (Movimiento sin Tierra) verklaart te maken te hebben met criminalisering (Martins de Carvalho 2003)

⁴ Deze discoursen hebben verstrekkende gevolgen. Mahmood beschrijft bijvoorbeeld naar aanleiding van haar ervaringen met asielaanvragen van Sikh vluchtelingen, dat het relevant is of een actie wel of geen politiek geweld is (Mahmood 1996:265). De vraag of een politiek vluchteling welkom is in een beschermend gastland hangt namelijk samen met de vraag of gebruikt geweld het label ‘politiek’ heeft, of niet. Vanzelfsprekend is dit label sterk afhankelijk van de context en het discours.

overheid criminaliseert de legitieme strijd van de Mapuche activisten en houdt zich dus bezig met onrechtvaardige repressie. Deze twee verhaalde werkelijkheden die op dit moment in het Mapuche conflict om de hegemonie strijden, wil ik tegenover elkaar zetten. In dit hoofdstuk zal duidelijk worden dat de strijd tussen deze discoursen teruggebracht kan worden tot de volgende vraag: is er sprake van een legitieme of illegitieme inzet van het monopolie op geweld van de overheid? Het terrorisme discours en het criminalisering discours strijden met elkaar om de waarheid wat betreft het geweldsmonopolie.

6.1 Introductie van het geweldsmonopolie

Ik zal eerst ingaan op de vraag op welke manier nu justitie en politie in hoge mate betrokken zijn geraakt bij een conflict dat oorspronkelijk te plaatsen is in de relatie tussen grondbezitters en Mapuche activisten. Elke keer als ik met iemand sprak over een specifieke locatie waar zich een conflict afspeelde tussen een Mapuche gemeenschap en een bosbouwbedrijf of grootgrondbezitter, dan ging het ook altijd over politie-optreden. Dan ging het ook altijd over justitie. Dan ging het ook altijd over rechtszaken⁵. Wat er in het Mapuche conflict gebeurt, is dat er door de Mapuche activisten een actie wordt gevoerd bijvoorbeeld door middel van een *recuperación*/ landbezetting⁶. Vervolgens komen de media. Om de activisten weg te krijgen, wordt de politie ingezet. Hierna volgen confrontaties. Zo raken justitie en politie betrokken. Grondbezitters vragen aan de overheid om op te treden en haar taak te vervullen. Ze vragen om bescherming van hun leven en eigendom. Er wordt aangifte gedaan, en de politie gaat op zoek naar de daders. Zodoende komt de rol van strafrecht in het begin van sociale conflicten en de rol van het strafrecht in de mogelijke escalatie of de-escalatie van conflicten naar voren. Een kruisbestuiving tussen conflict studies en criminologie is daarom interessant. Zoals Apter zegt: “It takes confrontation outside the law to make law itself” (Apter, 1997:3).

Justitie en politie raken dus betrokken bij het conflict tussen Mapuche activisten en grondbezitters vanwege het monopolie op geweld dat deze instituties hebben binnen de Chileense staat. Dit is een voorbeeld van een institutionele continuïteit. In de volgende paragraaf ga ik eerst in op de betekenis, de bestanddelen en de opbouw van dit monopolie. Dan ga ik in op de plaats van het geweldsmonopolie binnen de dynamiek van de samenleving en vervolgens komt aan de orde op grond waarvan dit monopolie legitimiteit verwerft binnen een samenleving. In § 6.3 ga ik in op de gevolgen van het Mapuche conflict voor het geweldsmonopolie van de staat en het feit dat ze haar legitimiteit dreigt te verliezen. Hier komt de handhaving van het monopolie op geweld aan de orde op het moment dat dit concreet bedreigd en uitgedaagd wordt. Van belang hierbij is het feit dat een bepaalde actie als een bedreiging wordt gedefinieerd. Acties van Mapuche activisten worden binnen de verschillende discoursen anders gedefinieerd. Hiertoe ga ik uitgebreid in op de vraag: wat is terrorisme?

Zo wordt helder op welke manier in het criminalisering discours en het terrorisme discours een eigen logica wordt ontwikkeld ten aanzien van de legitimiteit van het geweldsmonopolie en hoe zo een legitimering van geweld geconstrueerd wordt op basis van “violent imaginaries” van terreur en terrorisme.

---

⁵ Om een beeld te schetsen, hier enkele cijfers met betrekking tot juridische processen en het Mapuche conflict: begin 2003 waren er twee zaken vanwege delicten vallend onder de Ley de Seguridad del Estado (wet op de staatsveiligheid), drie zaken vanwege delicten vallend onder de Ley Anti Terroriste (anti terroristenwet) en nog een serie meer delicten gericht tegen eigendom. In de laatste vijf jaar zijn meer dan 30 Mapuches veroordeeld vanwege feiten gerelateerd aan het conflict, en nog ongeveer honderd mensen wachten op een rechtszaak. Veel van hen (minstens veertig) vallen hierbij onder de militaire rechtspraak vanwege de betrokkenheid van een politiefunctionaris (FIDH 2003:331). Tussen 1997 en 2002 hebben “meer dan 350” activisten voor kortere of langere tijd in de gevangenis gezeten (Wefui pu Weichafe 2002).

⁶ “The well-known strategy [...], in which community members physically take over the land in conflict, and occupy it until they are recognized. Others use ‘productive takeovers’, planting lands they occupy to assert their control” (Singer Swords 2002:25).

6.2 De legitimiteit van het geweldsmonopolie

Officier van justitie Raúl Bustos praat in zijn requisitoir van de rechtszaak in Angol over Wallmapu en over Chili. Hij geeft aan dat momenteel in Wallmapu de Chileense wet niet gerespecteerd wordt. In het terrorisme discours wordt gesteld dat de Mapuche activisten de rechtsstaat aantasten door hun gebruik van “on-democratische middelen”. Geweld is echter niet per definitie ondemocratisch: geweld is een niet-democratisch middel als het niet gebaseerd is op een besluit van de meerderheid (Kortmann, 2001:320). Dat is een principiële verschil tussen staatsgeweld en geweld van Mapuche activisten. Zoals echter duidelijk zal worden is binnen het criminalisering discours ook het staatsgeweld ondemocratisch. Wat is nu de oorsprong van het onderscheid tussen staatsgeweld en ander geweld? Dat is het geweldsmonopolie.

6.2.1 Het geweldsmonopolie

Geweld is een belangrijke voorwaarde voor politieke machtsuitoefening. Waar staten zijn, is bijna per definitie een geweldsmonopolie. Bijna: in crises als revolutionaire situaties en burgeroorlogen verdwijnt het monopolie op geweld tijdelijk (van Reenen 1979:16). Grondbezitters in Chili doen uitspraken over wetteloosheid en noemen de conflictregio een ‘Far West’⁷. Er is sprake van landbezettingen/ *recuperaciones*, brandstichtingen, bedreigingen en het stelen van hout. Aan de andere kant nemen grondbezitters steeds meer het heft in eigen handen. Verschillende controle taken zijn geprivatiseerd. Grote bosbouwbedrijven maken gebruik van beveiligingsbedrijfjes om hun gronden te beschermen tegen gewelddadige acties. Wachten lopen rond met honden, en hebben altijd een camera bij zich om bewijsmateriaal te kunnen vastleggen voor in de rechtszaal, en op te kunnen treden als

---

⁷ Juan Agustín Figueroa in: Pedro Cayuqueo ‘Paramilitares en La Araucanía, El Far West de Agustín Figueroa’ op: *Kolectivo Lientur* 27 april 2003

getuige⁸. Particuliere grondbezitters Jequer, Luchsinger en Figueroa vertellen dat ze 's avonds nog alleen maar gewapend over hun grond lopen. Naast deze individuele beschermingsmaatregelen, is er ook sprake van organisaties van particulieren die zelf de bescherming in handen willen nemen. Kortom, er is sprake van gewelddadige acties en het blijkt dat sommigen voor hun bescherming steeds meer terugvallen op eigen middelen in plaats van op het geweldsmonopolie van de staat. Is het geweldsmonopolie verdwenen?

Wat houdt het geweldsmonopolie in?

“Het geweldsmonopolie [...] bestaat [uit meer] dan uitsluitend geweld. Dat is bij nader inzien niet zo verwonderlijk: het is een feitelijke onmogelijkheid om fysiek geweld te monopoliseren. Een geweldsmonopolie kan derhalve niet uitsluitend in termen van geweld omschreven worden. Doet men dat wel, dan kan er slechts sprake zijn van overmacht; nooit echter van een monopolie. Een tweede element moet daarom deel uitmaken van het verschijnsel geweldsmonopolie. Het gaat niet uitsluitend om geweld; het gaat ook om rechten; om recht op geweld. Wanneer machtssubjecten afzien van hun vermogen om geweld uit te oefenen en dat recht afstaan aan de heerser of de politieke overheid, ontstaat er wel een monopolie” (van Reenen 1979:16).

Een overheid kan een geweldsorganisatie opbouwen, voor een geweldsmonopolie echter is zij afhankelijk van de erkenning van dat recht door de bevolking⁹. Het geweldsmonopolie bestaat dus uit een geweldspotentieel enerzijds en een monopolie van het recht op geweldstoepassing anderzijds. Dit rechtenmonopolie is ook weer uit twee componenten opgebouwd (van Reenen 1979:17): de bereidheid van machtssubjecten om zich van geweld te onthouden, en de toekenning van het exclusieve recht op geweld aan de overheid.

6.2.2 Gehoorzaamheid, legitimiteit en institutionalisering

Het geweldsmonopolie is een belangrijk element in de verschillende “violent imaginaries” die door actoren worden geconstrueerd. “Wij voeren onze taak uit”, zegt de advocaat van het OM. Het inroepen van justitie wordt door Francisco Urcilay uitgelegd met een beroep op het respecteren van het geweldsmonopolie: “wat zou er gebeuren als wij ook *encapuchado* gaan rondlopen?” provokeerde hij. “Wij kunnen niet zelf recht doen”. Particulier grondbezitter Luchsinger verklaarde in zijn getuigenis: “Men kan niet voor eigen rechter gaan spelen”. Mapuche activisten geven door middel van hun acties aan het geweldsmonopolie niet te erkennen. En Juan Augustin Figueroa stelt: “In een maatschappij zien burgers af van hun recht op zelfverdediging, omdat ze dat overdragen aan de staat. Toch, als dit in feite niet gebeurt, en ik achterblijf in een situatie zonder verdediging, dan word ik indirect uitgenodigd om recht te doen met eigen hand”¹⁰.

Van Reenen stelt expliciet dat het recht op geweld en de bereidheid van burgers om van geweld af te zien, samenhangen met de bereidheid van burgers in het algemeen om zich vrijwillig te onderschikken aan machtsuitoefening. Dit sluit aan bij de visie van Sharp (1973) op macht waarbij macht afhankelijk

⁸ Dit vertelde een beveiligingsbeambte mij in een gesprek op 5 februari 2003.

⁹ Althans, in een democratische rechtsstaat.

¹⁰ interview gepubliceerd in de Mercurio, 14 april 2003

wordt gesteld van de steun van mensen en instituties. De sterke institutionele capaciteit van de staat, en dan niet zozeer in termen van apparaat en instrumenten, maar meer de legitimiteit van de staat is belangrijk, zeker als het gaat om conflictsituaties (Douma e.a. 1999). Van Reenen gaat in op de vraag waarom mensen ook zonder dwang gehoorzamen aan het geweldsmonopolie. Als eerste stelt hij dat er sprake is van een soort contract tussen burgers en de machthebber, waar beiden belang bij hebben (cf Hobbes en Rousseau). De machthebber moet aan zijn verplichtingen blijven voldoen om een redelijke kans op gehoorzaamheid te hebben. Hierna in § 6.2.5 zullen we zien dat de gevoelens van straffeloosheid onder zowel Mapuche activisten als grondbezitters deze motivatie tot gehoorzaamheid doen afnemen. Als tweede verwijst van Reenen naar waarden zoals vaderlandsliefde, geloof, geweten, principes of idealen om een gehoorzaamheidsplicht aan te ontlene (1979:21-22). Deze 'hogere' motivatie tot het gehoorzamen aan het geweldsmonopolie wordt onder andere bereikt met een beroep op de nationale identiteit. Dit komt aan de orde in §6.3.1.

Het proces waarin een bestaande machtsrelatie wordt gelegitimeerd, noemt van Reenen institutionalisering. De verhouding wordt stabiel en minder afhankelijk van de incidentele machtsbasis, maar gebaseerd op normen. Dit is een proces "waarbij instituties zich losmaken van hun oorspronkelijke legitimering en een eigen leven gaan leiden, als vanzelfsprekend deel van een sociale en politieke routine" (van Reenen 1979:22). Dit proces is ook in het hoofdstuk *Geweld* aan bod gekomen bij de overgang van incidentele macht naar duurzame macht. Dit proces kan echter ook in omgekeerde richting plaatsvinden. Dan is er sprake van bewustwording en de-institutionalisering. Door bewustwording wordt er weer een link gelegd tussen de betreffende institutie en de oorspronkelijke legitimatie. Bij de-institutionalisering wordt het vertrouwen opgezegd en de normatieve verbinding tussen machthebber en machtssubject verbroken (ibid.,1979:22). Zowel verschillende Mapuche activisten als sommige grondbezitters hebben het vertrouwen opgezegd, zoals we zullen zien in §6.2.5. Dit kan zich uiten in schendingen van het monopolie op geweld. De machthebber moet bij verlies van zijn legitimiteit zijn macht weer laten gelden op basis van de incidentele machtsbasis. Dit kan in de vorm van repressie door het geweldspotentieel.

6.2.3 Differentiatie

Het geweldsmonopolie is dus geen statische eenheid. Het monopolie op geweld van de staat vormt juist een afspiegeling van de maatschappij. In eenvoudige samenlevingen en in noodsituaties in complexere samenlevingen is het geweldsmonopolie geconcentreerd in één positie: de heerser. In complexere samenlevingen is over het algemeen sprake van differentiatie: het rechtenmonopolie en het geweldspotentieel komen bij verschillende instituties van de overheid terecht. Het ene deel van het geweldsmonopolie wordt aangeduid met de term 'politiek'. Het andere deel wordt 'ambtelijk' genoemd (justitie en politie). De positie van de politieke leider is gescheiden van de uitvoerder en zij vervullen een andere functie. Daarbij is ook nog een onderscheid gemaakt tussen de persoon en de functie¹¹. Functies zijn niet langer 'eigendom' van een persoon, maar worden (meestal tijdelijk) toebedeeld. Dit type geweldsmonopolie noemt van Reenen een ambtelijk geweldsmonopolie (1979:28). Het Chileense geweldsmonopolie is in beginsel ook op deze ambtelijke ethiek gebaseerd.

Veelal gebruikt een staat in een conflictsituatie inderdaad aan de ene kant politieke instrumenten om de bevolking voor zich te winnen en aan de andere kant repressieve maatregelen ("instrumental cooption" en "coercive repression", Miall e.a. 2001:75). Het huidige beleid van de Chileense overheid zou je inderdaad als volgt kunnen omschrijven: enerzijds is er een tak die zich inzet voor bestrijding van armoede, waartoe onder andere CONADI en *Programa Orígenes* behoren. Deze tak heeft een beleid om land terug te geven en de Mapuche cultuur te bevorderen. Deze tak legitimeert de macht van de overheid. Anderzijds is er de tak waartoe politie en justitie behoren, die optreedt tegen criminaliteit en ongeregelde heden, vervolgingen en rechtszaken instelt, en mensen in de gevangenis zet. Deze twee takken representeren de scheiding tussen 'politiek' en 'ambtelijk' die van Reenen beschrijft en die in de ambtelijke ethiek centraal staat. Van Reenen benadrukt dat de scheiding tussen de politieke kant en de uitvoerende kant van het geweldsmonopolie een 'benoeming' is en geen waarheid (1979:37).

---

¹¹ op de gevolgen hiervan ga ik uitgebreid in in hoofdstuk *Systeem*

Coördinatie van een ambtelijk monopolie: waardenrationaliteit versus doelrationaliteit

Dit ambtelijk monopolie kan op verschillende manieren gecoördineerd worden. Van Reenen baseert zich op Weber als hij een onderscheid maakt tussen twee typen van coördinatie (1979:28). Enerzijds kan er sprake zijn van een waardenrationaliteit. Anderzijds kan er sprake zijn van een doelrationaliteit. Een waardenrationaliteit stelt zich op het standpunt dat men zonder blik op de mogelijke consequenties handelt in dienst van de overtuiging van datgene wat waarden als plicht, schoonheid, piëteit lijken te gebieden. Deze rationaliteit brengt een sterke institutionalisering van politieke en ambtelijke posities met zich mee. Er is sprake van een doelrationaliteit daarentegen als men telkens de middelen tegen het doel afweegt en ook de neveneffecten in de afweging betreft. Deze rationaliteit brengt niet met zich mee dat er een afzonderlijke ambtelijke ethiek ontstaat.

Deze waardenrationaliteit manifesteert zich als de ambtelijke tak die zich telkens beroept op de wet. “De wet heeft het voor het zeggen”, is het motto. “Wij hebben een plicht te vervullen”, zegt Esmirna Vidal, hoofdofficier van justitie van de 9^e regio. “Als iemand de wet overtreedt, dan is het de taak van justitie om daartegen op te treden. Met de effecten van haar optreden of de motieven van de daders houden we ons niet bezig: dat is niet de taak van justitie. Dan zouden we in de schoenen gaan staan van de politiek en dat is in een democratische rechtsstaat niet de bedoeling”. “Wij doen gewoon ons werk. We mogen niet denken aan de consequenties. Juist het ideaal van gelijkheid en de democratische constructie van het systeem verbieden ons te denken aan de consequenties. We volgen de regels. De regels die democratisch zijn vastgelegd”, verklaart Miguel Contreras, advocaat bij het regionaal OM in Temuco¹². Pedro García zei me “wij doen technisch werk”. In zijn artikel schrijft hij helder:

“Siendo entonces el Ministerio Público un organismo técnico, cuya función es investigar delitos, en la ejecución de su cometido no puede tener en consideración circunstancias generales que motivan o fundamentan la comisión de un ilícito determinado, si eso fuera así, cuan peligroso resultaría la persecución de delitos, la que estaría sujeta a consideraciones subjetivas cuyo alcance nadie esta en condicines de preveer”¹³ (García 2002).

De ambtelijke ethiek plaatst justitie en politie als uitvoerders op deze wijze buiten de politiek en buiten het conflict. Zij worden beschouwd als buitenstaanders. “Wij zijn niet verantwoordelijk voor de oplossing van dit conflict” is de boodschap telkens. Justitie en politie houden zich slechts bezig met criminaliteitsbestrijding op grond van het mandaat van de wet¹⁴.

Depolitisering versus criminalisering

Een automatisch gevolg van het proces van differentiatie, waarbij het rechtenmonopolie en het geweldspotentieel worden losgekoppeld, is de depolitisering van overheids geweld. Dit past bij de ambtelijke ethiek en is precies wat het criminalisering discours aan de kaak stelt: de a-politieke opstelling van de geweldsspecialisten van de overheid. “Groepen die politieke macht of invloed zoeken, verzetten zich tegen de a-politieke voorstelling van overheids geweld; een voorstelling die hun politieke doelstellingen en de daarin gelegen rechtvaardiging van het eigen verzet of geweld ontkent” (van Reenen 1979:31). Het criminalisering discours komt erop neer dat de overheid een sociale

---

¹² Dit uitgangspunt waarbij gestraft wordt omdat gezondigd is, past binnen de meer absolute theorieën ten aanzien van de rechtvaardiging van straffen. Bij een inbreuk dient een daarvoor voorgeschreven straf te worden opgelegd. Relatieve theorieën hebben meer aandacht voor de persoon van de dader en richten zich meer op het voorkomen van wetsovertredingen in de toekomst (Algra e.a., 1999:220-222).

¹³ “Het Openbaar Ministerie is een technisch orgaan, wiens functie het is delicten te onderzoeken, in de uitvoering waarvan men geen rekening kan houden met algemene omstandigheden die het begaan van een illegaal delict motiveren of onderbouwen. Als dat zo zou zijn, zou het gevaarlijk uit kunnen pakken, omdat de vervolging van delicten onderworpen zou worden aan subjectieve beschouwingen die niemand kan voorzien”.

¹⁴ Ik wil er wel op wijzen dat het discours van justitie en politie weliswaar heel erg wijst op de plicht die zij hebben vanuit hun taak binnen het systeem van de democratische rechtsstaat. Zelf geven zij echter ook aan niets te doen wat in hun ogen niet het juiste zou zijn, zoals het geval zou zijn als er sprake was geweest van een dictatuur.

beweging criminaliseert¹⁵. In een bewustwordingsproces pleit het criminalisering discours voor een herverbinding van de institutie met de achterliggende legitimering.

De vraag of de strijd van de Mapuches legitiem is of niet, is irrelevant binnen de ambtelijke ethiek. “Als je maar de democratische weg volgt” zei Emilio Guerra, hierbij expliciet op grond van de waardenrationaliteit wijzend op een belangrijke waarde. Eén van de kwesties waar het in de rechtszaal dan ook over lijkt te gaan is de volgende: “waarom moeten de verdachten, ondanks de (eventuele) legitimiteit van de achterliggende reden, toch gestraft worden?” Zowel officier Raúl Bustos als de gevoegde klagers spreken over “*las legítimas aspiraciones*¹⁶” van de Mapuches, maar benadrukken hierbij het volgen van “*la vía legal*¹⁷”. Iemand van het OM zei mij als reactie hierop gekserend: “ik kan toch niet de hele dag delicten plegen, vanuit het idee dat ik ergens voor vecht, wat dat dan ook moge zijn!”.

Het criminalisering discours stelt dat zo het Mapuche conflict “in het strafrecht gestopt wordt” en dat de problematiek hiermee gedepolitiseerd wordt. Hier kom ik later in dit hoofdstuk nog uitgebreid op terug. Tekenend voor dit criminalisering perspectief is het oordeel van het FIDH¹⁸ in haar jaarlijks rapport over mensenrechten in Chili:

“Het feit dat het in verschillende zaken gaat om ernstige en gewelddadige criminele feiten, die onderzocht en gesanctioneerd moeten worden, rechtvaardigt niet dat er een predispositie is gegeneerd tegen de *indigenas*, die zich manifesteert in de discriminerende elementen beschreven in de voorgaande paginas, zoals het oordelen – als een gewoonte – conform procedures eigen aan een staat in een uitzonderlijke situatie (anti terroristen wet, wet op de staatsveiligheid en militaire rechtbanken), slechte behandeling tijdens gevangenschap, aantasting van het recht op verdediging en andere elementen. Dit heeft geleid tot een stigmatisering van de *indigenas*, **de discussie over het streven naar rechten veranderend in een kwestie van criminele repressie**” (FIDH 2003:336, bold van mij)¹⁹.

6.2.4 De democratische rechtsstaat

In de verschillende discoursen wordt veel verwezen naar de “democratische rechtsstaat”. Dit lijkt de basis te vormen voor veel van de gebruikte redeneringen. Op welke manier vervult dit begrip een functie in de constructie van de verschillende legitimaties van geweld? De democratische rechtsstaat is een institutionele continuïteit met een lange geschiedenis. Aan de manier waarop de verschillende huidige discoursen in het Mapuche conflict de concepten ‘rechtsstaat’ en ‘democratie’ gebruiken liggen enkele belangrijke uiteenlopende aannames ten grondslag. Zo wordt de constructie van de interne logica van de discoursen inzichtelijk.

---

¹⁵ Zie bijvoorbeeld Joel Maripil, Adolfo Millabur, Alfonso Reiman, Galvarino Reiman, ‘Carta abierta al Ministro del Interior del Gobierno de Chile’ Wallmapu, territorio del Gulumapu (Chile), 22 april 2003 Coordinación de Organizaciones e identidades Territoriales Mapuche en Pedro Cayuqueo, ¿Violencia terrorista o legítima autodefensa mapuche? http://www.lahaine.org/global/herramienta/violencia_mapuche.htm en Colegio de Antropólogos de Chile A.G., ‘Comunicado Público’ op: Kolectivo Lientur Temuko, 22 oktober 2003 http://www.nodo50.org/kolectivolientur/antropologos_ag.htm

Er wordt tegenwoordig ook in het kader van de globalisering en anders-globalisering vaker gesproken over criminalisering van sociale bewegingen. Zie bijvoorbeeld Lou Keune, ‘Sociale bewegingen op zoek naar alternatieven – De Schengen-conferentie van het World Forum for Alternatives’ januari 2002

¹⁶ De legitieme aspiraties

¹⁷ De legale weg

¹⁸ Federación Internacional de Derechos Humanos

¹⁹ “*El que en varios casos se trate de hechos criminales graves y violentos, que deben ser investigados y sancionados, no justifica que se haya generado una predisposición en contra de los indígenas, lo que se manifiesta en los elementos discriminatorios descritos en las páginas anteriores, tales como el juzgamiento – en forma habitual – conforme a procedimientos propios de Estados en excepción (ley anti terrorista, de seguridad del Estado y justicia militar), malos tratos durante la detención, afectación del derecho a la defensa y otros. Esto ha derivado en una estigmatización de los indígenas, desviándose la discusión de la demanda de derechos a una cuestión de represión criminal*”.

De rechtsstaat

Het optreden van de overheid wordt gereguleerd door het legaliteitsbeginsel. Dit stelt dat een overheid slechts mag optreden op grond van een vooraf kenbaar gemaakte specifiek omschreven strafbaarstelling in de wet. Dit beginsel beoogt de vrijheid van het individu ten opzichte van de overheid en gelijkheid voor de wet te bewaken en een einde te maken aan willekeur (Algra e.a., 1999:223). Kortmann (2001) constateert dat het begrip rechtsstaat tegenwoordig in Nederland voor van alles en nog wat wordt gebruikt terwijl de oorspronkelijke betekenis heel scherp is.

“Aan de term rechtsstaat worden vele betekenissen gegeven. Politici en journalisten gebruiken het begrip werkelijk voor alles. De staatsrechtelijke betekenis ervan, die van Duitse afkomst is, is echter een geheel andere. De term rechtsstaat houdt geen direct verband met de vraag of de overheid de burgers wel voldoende in de touwen en de kerkers houdt. Integendeel, hij heeft betrekking op grenzen, gesteld aan het optreden van de overheid en is aldus een element van de regulerende functie” (Kortmann, 2001:49/50).

Het is gezien deze oorspronkelijke betekenis eigenlijk opmerkelijk dat het concept ‘rechtsstaat’ met name gebruikt wordt in het terrorisme discours, zoals in de volgende kreet: “*Alerta al país frente al debilitamiento del estado de derecho*”²⁰ (CORMA 1999b). Het rechtsstaatsbegrip is namelijk juist gebaseerd op het reguleren van de overheid en een fundamenteel wantrouwen ten opzichte van de overheid (Kortmann, 2001:318).

“Men beroept zich erop om meer gevangenissen te bouwen, fraude te bestrijden, misdrijven op te sporen, lik-op-stuk-beleid te voeren, strafsancities te verhogen enz., dit alles onder de – afschuwelijke – slogan: ‘terugdringing van het handhavingstekort’” (ibid., 2001:49/50). Ook in het terrorisme discours in Chili wordt met een beroep op de rechtsstaat en de handhaving ervan, geroepen om sterker optreden van de overheid om het privé eigendom te beschermen. De rechtsstaat lijkt in het terrorisme discours te verwijzen naar het recht op bescherming van veiligheid en goederen. De CORMA spreekt van de “*obligación [de las autoridades de Gobierno y el Poder Judicial] de garantizar el pleno respeto al Estado de Derecho*”²¹ (CORMA 1999b). De grondbezitters verwachten berechting van de daders van de acties die tegen hen gericht zijn. “De staat moet zorgen dat wij ons werk kunnen doen” verklaart een declaratie van de CORMA (2002). Raul Bustos zei tijdens de rechtszaak: “*Aquí manda la ley de la Chepa, no manda la ley chilena*”²². Dat wordt gezien als een inbreuk op de rechtsstaat. Daarop moet te allen tijde worden gereageerd.

Er zijn verschillende aspecten die een rechtsstaat kenmerken. Eén hiervan is de machtenscheiding (de Trias Politica van Montesquieu). Deze verwijst onder andere naar het feit dat degene die de regels maakt een ander is dan degene die de regels uitvoert. “Er is een sociaal contract. Als door het parlement een wet goedgekeurd wordt, kun je niet zeggen dat het raar is als mensen de wet toepassen”, verdedigde een advocaat van het OM. Ook houdt de rechtsstaat een onafhankelijke rechterlijke macht in (Kortmann 2001, Algra 1999). Ter verdediging van het OM optreden in de rechtszaak in Angol wordt daarom door het OM verwezen naar de rechters die uiteindelijk het laatste woord zullen hebben in de beslissing of het wel of niet gaat om terroristen. Zo wordt meerdere malen een beroep gedaan op de rechtsstaat om optreden te legitimeren.

In het terrorisme discours wordt de term rechtsstaat gebruikt om repressief optreden van justitie en politie te verdedigen. Toch lijkt het wel alsof “de rechtsstaat” op deze manier elk optreden kan legitimeren. Dit fenomeen wordt ook gesignaleerd door Van Swaaningen (in: Lissenberg e.a. 1999):

“Recht wordt [...] niet langer gezien als een rationeel en democratisch ‘magna charta’ om de burger en de rechtsorde te beschermen en om eigenrichting te voorkomen. De logica is eerder omgekeerd. Wanneer bepaalde praktijken kunnen worden gevat in de specifieke rationaliteit

²⁰ Oproep aan het land ten aanzien van de verzwakking van de rechtsstaat

²¹ verplichting [van de autoriteiten van de overheid en de juridische macht] om het volledige respect voor de rechtsstaat te garanderen.

²² Hier geldt de wet van La Chepa (de bijnaam van één van de verdachten), niet de Chileense wet.

van het systeem is het recht. Recht is dus recht omdat er bepaalde procedures zijn gevolgd” (ibid., 1999:70).

Deze logica heb ik veelvuldig gehoord uit de monden van advocaten en officieren van justitie. De cirkelredenering²³ lijkt telkens compleet: we leven in een democratische rechtsstaat en dit is onze taak en daarom is het rechtvaardig. Dit sluit aan bij het criterium van Jabri voor een succesvol discours: de status quo wordt voorgesteld als een ‘natuurlijke’ situatie en de historische bepaaldheid wordt ontkend (1996:97).

Het criminalisering discours stelt juist dat er geen sprake is van een rechtsstaat, onder andere omdat “de staat zich niet eens aan haar eigen wetten houdt”. Victor Ancalaf spreekt over het politiebureau als “vernietigingscentrum”. Verder zouden mensen worden opgepakt zonder bewijs en veroordeeld zonder bewijs. Hier kom ik nader op terug in §6.2.6 over repressie.

Democratie

Algemeen wordt tegenwoordig ook de democratie opgevat als één van de elementen van de rechtsstaat (Kortmann 2001). Er zijn meerdere definities van democratie. De kern van democratie wordt bepaald door de invloed van onderdanen op besluiten van de overheid²⁴. Een belangrijk uitgangspunt van het terrorisme discours is dat er in Chili momenteel sprake is van een democratie. Deze visie komt echter niet overeen met het standpunt van het criminalisering discours. Voor een volwaardige democratie zijn er volgens dat discours teveel overblijfselen uit de tijd van Pinochet, te weinig Mapuches op plekken van invloed en komen de wetten te veel tot stand onder invloed van het kapitaal²⁵. Een grondbezitter beaamde dit gebrek aan participatie en democratie verwijzend naar een incident waarbij de voorzitter van CONADI moest aftreden vanwege een de president onwelgevallige mening²⁶. Het criminalisering discours baseert zich dus op de aanname dat er momenteel geen sprake is van een echte democratie.

Democratie staat in de discoursen als vanzelfsprekend tegenover dictatuur. Zo wordt een binaire oppositie gecreëerd (Derrida). Van 1973 tot 1989 was generaal Pinochet aan de macht. Veel mensen zijn opgegroeid in deze tijd. Zoals Domingo Marileo me zei: “ik wist niet te leven in democratie”. De herinnering aan de dictatuur is nog springlevend in Chili. Het denken over de democratie wordt dan ook grotendeels hierop gebaseerd. De dictatuur is een element dat in beide discoursen terugkomt. Het staat symbool voor twee dingen. Ten eerste is het een referentiepunt waar mensen gebruik van maken om aan te geven hoe erg een situatie is. “In de dictatuur werden ze vermoord, nu worden ze gevangen gezet”, verklaart advocaat Pablo Ortega in een interview met mij²⁷. “Momenteel leven we in een dictatuur in camouflage. Het is wreder en intelligenter, en moeilijker te bestrijden”, stelde Z. In het criminalisering discours wordt de dictatuur gebruikt om aan te geven dat de situatie niet verbeterd is, integendeel zelfs.

Ten tweede staat de dictatuur in de discoursen symbool voor een situatie waarin het mogelijk is dat de wet niet altijd gerespecteerd hoeft te worden. Het was een situatie waarin datgene wat legaal is, niet gelijk hoefde te staan aan datgene wat ook rechtvaardig is. Een situatie waarin kortom een andere logica en andere spelregels heersten, een andere verhaalde werkelijkheid. “De Anti terroristenwet stamt uit de dictatuur!”, wordt dikwijls door Mapuche activisten beschuldigend geroepen. Dat feit zou de wet sowieso repressief en onrechtvaardig maken. “Zelfs tijdens de dictatuur mochten advocaten

---

²³ “rhetorical circularity” Zulaika & Douglass 1996

²⁴ Het ideaaltipe dat alle de onderdanen bindende besluiten door henzelf genomen worden (Rousseau), wordt nergens geheel verwezenlijkt (Kortmann, 2001:318/319). In rechtssystemen bestaan garanties zoals openbaarheid van bestuur, vrijheid van meningsuiting en vrijheid van vereniging, vergadering en betoging, om zoveel mogelijk dit ideaalbeeld te benaderen.

²⁵ Ook De Kievid spreekt in dit verband over beperkte participatie en een vetoppositie van militairen, grote ondernemers en politiek rechts (1993:244).

²⁶ Corporacion Nacional de Desarrollo Indigena: Nationale Corporatie voor de ontwikkeling van de inheemse bevolking. Dit incident speelde onder Eduardo Frei in 1998 in verband met de bouw van een hydro elektrische dam (Brescia 2001:47)

²⁷ op 30 januari 2003

niet afgeluisterd worden door de politie!”, was de algemene reactie na het schandaal omtrent interceptie van Pablo Ortega in december 2002. Een verwijzing naar het feit dat iets tijdens de dictatuur ook gebeurde, wil in het criminalisering discours zeggen dat die andere logica geldt waardoor wetten niet rechtvaardig zijn en acties van justitie en politie repressief. In het terrorisme discours wordt de dictatuur juist aangehaald om aan te geven dat er momenteel sprake is van een democratie, en dat er dus niet meer sprake is van die andere logica. Het terrorisme discours benadrukt juist dat nú de wet en het optreden van justitie en politie en rechtvaardigheid weer wél gelijkgeschakeld kunnen worden. Pedro García van het OM haalde in zijn gesprek met mij veelvuldig zijn oppositie ten opzichte van de dictatuur aan, om zijn democratische gezindheid te benadrukken.

Wetten

De tegengestelde visie op democratie heeft ook gevolgen voor de visie op de legitimiteit van Chileense wetten. Het terrorisme discours gaat ervan uit dat de wetten rechtvaardig zijn, of op zijn minst gewenst door de meerderheid van de bevolking aangezien de wetten via een democratisch proces zijn aangenomen en derhalve legitiem. Binnen het criminalisering discours worden de wetten niet altijd rechtvaardig bevonden. Een argument hiervoor is het gebrek aan democratie, waardoor het *huinca* wetten zijn, gemaakt door *huinca*'s. Het zijn wetten “waar de Mapuches geen deel aan hebben gehad”. Overigens kan ook een verwijzing naar eigen wetten een legitimering zijn om Chileense wetten te schenden. Dit zijn bijvoorbeeld de goddelijke wetten die zich kunnen manifesteren via dromen. Op het moment dat deze goddelijke wetten botsen met Chileense wetten, kiest Victor Ancalaf voor deze goddelijke wetten, zo vertelde hij mij in een interview²⁸. Juan Pichún vertelde mij dat dwingende normen kunnen voortvloeien uit een droom. Via dromen geven voorouders en *espíritus* aanwijzingen door. Zijn vader had in de gevangenis een droom gehad dat zij een *nguillatun* moesten houden. Juan heeft als oudste zoon deze ceremonie geregeld. “Dromen zijn opdrachten”, zei ook P. “Als je ze niet opvolgt, word je ziek”. Zo wordt in dit discours nog een andere bron van ‘wetten’ erkend dan het chileense parlement.

Een wet wordt altijd gevormd binnen het kader van een bepaald discours. Dit zien we bijvoorbeeld terug in de geschiedenis van de Anti terroristenwet²⁹. De totstandkoming van deze wet vindt haar oorsprong in het regime van Pinochet en het toen heersende discours waarbij “de communisten” vervolgd moesten worden. Een verzwarende wijziging van deze wet is vervolgens tot stand gekomen in mei 2002 waarbij het klimaat van post 11 september in gedachten moet worden gehouden. Op mijn vraag waarom op dit moment de Anti terroristenwet werd toegepast, antwoordde de advocaat van het OM heel simpel: “omdat die wet nu geldend recht is”. Dat wil zeggen dat de wet onderdeel is van de discursieve en institutionele praktijken.

Rechtszaken

Uit deze discursieve en institutionele continuïteiten vloeien praktijken voort die van belang zijn voor de constructie en reproductie van verhalen. De al eerder besproken rechtszaak in Angol is een dergelijke invloedrijke discursieve praktijk, die samenhangt met noties als democratie en splitsing van machten. Het gerechtsgebouw is een apart instituut dat bepaalde waarden van de staat vertegenwoordigt. Het is een symbool van het monopolie op het recht en tegen eigenrichting. Advocaten zijn symbolen voor de verschillende partijen. In de rechtszaal hangt een vlag van Chili: het symbool voor de nationale identiteit. Dit is een zogenaamde “inscription” waarmee ‘violent imaginaries’ geconstrueerd worden (Schröder & Schmidt 2001). Iedereen wordt gecontroleerd

---

²⁸ Hierop beriep Victor Ancalaf zich in mijn gesprek met hem toen ik hem vroeg naar de ‘*Sueño de los lonkos*’, een zaak waarin aan een wens van voorouders uitgedrukt in een droom werd voldaan door op grondgebied van Mininco een *nguillatun* te houden. De *espíritus* waren verdrietig dat niet meer de tal werd gesproken, noch de kleding gedragen. Er moest kracht gegeven worden. “Opdat de Mapuches weer mensen van de *tierra* zijn” in de woorden van Ariel Ancalaf. Zie ook: Pablo Solís <http://www.soc.uu.se/mapuche/news02/most010716c.html>

²⁹ Deze wet wordt in de volksmond zo genoemd. Het gaat om wet 18.314, gepubliceerd op 17 mei 1984, gewijzigd op 31 mei 2002. Deze wet wordt momenteel voor het eerst tegen enkele Mapuche activisten gebruikt in de behandelde rechtszaak tegen Pascual Pichun, Aniceto Norín en Patricia Troncoso. En dus ook in de komende rechtszaak tegen de activisten van de CAM.

alvorens naar binnen te gaan: je paspoort wordt gevraagd en er is een metaaldetector. In de rechtszaal zitten links de verdediging en rechts de aanklagers. Het publiek dat op de rijen hierachter zit volgt deze indeling. Links zitten alle “Mapuche”-aanhangers. Rechts de “grondbezitter”-aanhangers. Dit werd niet gezegd, noch was het officieel of verplicht. Het ging gewoon zo. Als men per ongeluk ‘verkeerd’ ging zitten, verschoof men snel van plaats³⁰.

Als onafhankelijk en neutraal onderzoekster, gepraat hebbend met de verschillende partijen, voelde ik me in deze zwart-wit situatie erg ongemakkelijk. Men werd gedwongen fysiek partij te kiezen³¹.

Vervolgens komen de verdachten binnen, begeleid door politiemannen. Ze gaan zitten naast hun advocaten. In de rechtszaal vechten de advocaten de strijd. “De strijd om de presentatie van de werkelijkheid”, zo zeggen ze zelf in hun betogen. Alles is volledig omlijst met rituelen: de rechters komen binnen en men wordt verzocht op te staan voor de rechters (een Mapuche man naast me weigert dit respect te betuigen en blijft demonstratief zitten).

Een dergelijke rechtszaak vloeit niet alleen voort uit discours, maar heeft ook invloed op discours. Zoals Juan Pichún, zoon van Pascual Pichún, opmerkte over de rechtszaak in Angol: “deze rechtszaak is emblematisch. Hier is Amnesty International, heel veel pers, buitenlanders, alles. Als we deze zaak verliezen, dan kan de hele rest van de politieke gevangenen het wel vergeten”³². Ook de constructie van stigma en stereotypering zijn belangrijke gevolgen van een rechtszaak. Een verdachte is onschuldig tot zijn schuld is bewezen, zo geldt officieel de juridische onschuldpresumptie. In gesprekken met grondbezitters refereerden enkelen echter naar de CAM alsof al bewezen was dat het hier ging om een terroristische organisatie, terwijl in die zaak nog niemand veroordeeld is.

De verschillende visies op democratie en rechtsstaat en de daaruit voortvloeiende wetten en rechtszaken spelen een rol in de constructie van de verschillende “violent imaginaries” die geweld legitimeren.

6.2.5 Vertrouwen in justitie en politie

Van Reenen gaat in op de vraag waarom burgers zonder dwang zouden gehoorzamen aan het geweldsmonopolie. Het monopolie op geweld van de overheid is gebaseerd op gehoorzaamheid en legitimiteit. Hierbij noemt hij het contract tussen overheid en burger, waar beiden profijt van hebben. Voorwaarde is dan wel, dat de overheid ook aan haar verplichtingen voldoet. Dat houdt in dat de overheid zich verantwoordelijk stelt voor overtredingen binnen de samenleving en dus effectief optreedt tegen particulier geweld. Het is belangrijk dat er sprake is van vertrouwen dat het contract ook wordt nageleefd.

Straffeloosheid I

Binnen het criminalisering discours bestaat absoluut geen vertrouwen in justitie en politie. Het maar langzaam vorderend onderzoek naar de politieman die in een confrontatie een Mapuche jongen neerschoot, is hiervan voor hen een zoveelste bewijs. Niemand verwachtte dat de politieman die verantwoordelijk was voor de dood van Alex Lemún gestraft zou worden. Het idee leeft dat de staat en grondbezitters straffeloos geweld kunnen gebruiken. Hiertoe wordt ook verwezen naar de dictatuur. Tijdens de rechtszaak zei een man tegen mij: “de staatsterroristen van de dictatuur zijn niet gestraft en ook de daders van Lemún zijn niet vervolgd. En nu worden wij wel vervolgd. De balans gaat naar één kant”. Veel wordt geklaagd over deze straffeloosheid. “Terrorisme van de staat”, is te lezen in graffiti op de muren in vele dorpjes en steden³³. “De politie wordt in bescherming genomen” zegt María

---

³⁰ Mapuche activist W. vertelde me dat hij per ongeluk rechts was gaan zitten, zich heel ongemakkelijk voelde en in de pauze snel links een plaatsje bezet hield.

³¹ Gelukkig duurde de rechtszaak meerdere dagen en kon ik van plek wisselen. Dit loste mijn dilemma een beetje op.

³² Weliswaar is het in Chili niet formeel zo dat een eerdere uitspraak precedent-werking heeft, toch ligt dit wel in de praktijk ingebed.

³³ Bijvoorbeeld op de muur van een gebouw in de straat Francisco Salazar in Temuco tegenover de ingang van de Universidad de la Frontera.

Ancalaf. De constructie en het in stand houden van dit gebrek aan vertrouwen vormen een belangrijk onderdeel van de “violent imaginary” in het criminalisering discours.

Er is niet het vertrouwen dat de overheid ook in het belang van Mapuches optreedt. Zij zou slechts het ‘contract’ handhaven met de grondbezitters, maar niet met Mapuches. In het criminalisering discours bestaan veel verhalen over het geweld van grondbezitters dat straffeloos gaat. “Als het ze [het bosbouwbedrijf] uitkomt, dan gebruiken ze de legale wegen die hen ter beschikking staan. Als het ze niet uitkomt, dan gebruiken ze simpelweg geweld”, zegt S. Vele malen vertellen activisten me dat de wachten van beveiligingsbedrijfjes gewapend rondlopen³⁴. Zij vertellen over bedreigingen, ontvoeringen, mishandelingen en aanslagen op advocaten. Zij spreken over een “*guerra sucia*” die hier gevochten wordt. Een verhaal dat de ronde doet, is dat bedrijven aanslagen plegen op hun eigen plantages, om vervolgens Mapuches te beschuldigen, om zo de Mapuche-strijd prestige te ontnemen³⁵. Het feit dat deze acties straffeloos gaan, wordt benadrukt in het criminalisering discours. Graffiti op een muur in Tirúa luidde: “de politie is bediende van de bosbouwbedrijven”. Ook zijn er vele verhalen van keren dat Mapuches aangifte willen doen van iets, bijvoorbeeld van kneuzingen als gevolg van geweld van de politie, en dan luisteren ze niet. “De politie werkt alleen voor de rijken, want die hebben geld om te betalen”, zegt Juana Calfunao. Racistische rechters, corrupte officieren van justitie en het belang van het hebben van geld om gerechtigheid te kunnen krijgen, worden benadrukt in de verschillende gesprekken. Ook zegt men stellig dat justitie gebruik maakt van valse getuigen (tegen betaling), om mensen te kunnen veroordelen.

Elk van deze verhalen draagt bij aan het gebrek aan vertrouwen dat justitie en politie in het belang van Mapuches zullen optreden. Dit zijn allemaal verhalen die ik zoals duidelijk mag zijn, niet altijd heb kunnen checken op hun ‘waarheids’ gehalte. Wat ik hier wil aangeven door de verhalen wel weer te geven is dat, waar of niet, de verhalen een belangrijke impact hebben op de mensen die ze vertellen en op de mensen die ze horen. Deze verhalen spelen een cruciale rol bij de constructie en reproductie van de werkelijkheid. Dit is het verhaal dat over geweld geconstrueerd wordt, de “violent imaginary”. Deze verhalen, waar of niet waar, zijn een belangrijk onderdeel in het discours. Ze zijn hardnekkig en bepalen de houding die de verschillende partijen ten opzichte van elkaar aannemen. Ook bepalen deze verhalen de wijze waarop eventuele gedragingen of aanbiedingen geïnterpreteerd worden. Het Mapuche conflict zit vol van dergelijke moeilijk te verifiëren verhalen. Deze verhalen kunnen een basis vormen voor een legitimatie van geweld.

Straffeloosheid II

Binnen het terrorisme discours bestaat ook de idee dat er straffeloosheid heerst. “Een Mapuche activist die aanslagen pleegt, wordt 9 van de 10 keer niet gevonden. Ze zijn voortvluchtig en onvindbaar”, vertelde Francisco Boero, advocaat van Mininco mij. En 99 van de 100 keer worden ze vrijgesproken, of zijn de straffen heel laag. “De wet is er niet voor de bosbouwbedrijven”, zei Roland Anwandter van Forestal Valdivia. Deze straffeloosheid is voor sommige particuliere grondbezitters aanleiding om “het heft in eigen handen te nemen”³⁶. De voorzitter van de *Sociedad Nacional de Agricultura* stelt dat “iedereen het recht heeft op legitieme zelfverdediging”³⁷. Het terrorisme discours pleit voor een harder optreden door justitie en politie.

---

³⁴ Dit wordt overigens door medewerkers van bosbouwbedrijven ten stelligste ontkend.

³⁵ Twee voormalige werknemers van een bosbouwbedrijf zouden later bekend hebben dat ze werden betaald om zaken te saboteren (dit vertelde Rafael Railaf mij in een gesprek op 18 augustus 2002). Een ander concreet voorbeeld van een dergelijke aanslag zou zijn de aanslag op 6 april 2003 in een gebied van bosbouwbedrijf Arauco, slechts enkele dagen voordat de rechters uitspraak zouden doen in de emblematische rechtszaak in Angol. Mapuche activisten stellen dat Arauco de aanslag zelf in scene heeft gezet om de rechters te beïnvloeden tot veroordeling van de verdachten. T. vertelde me dat niemand van hen de aanslag had gepleegd, noch van andere Mapuches organisaties: “en wie zou zo dom zijn om een aanslag te plegen juist tijdens die rechtszaak?”

³⁶ interview met Juan Agustin Figueroa gepubliceerd in de *Mercurio*, 14 april 2003

³⁷ *El Siglo*, 2 februari 2001

Het blijkt dat het monopolie op geweld slechts gehandhaafd kan blijven als burgers dit recht tot geweldsuitoefening van de overheid blijven respecteren én het vertrouwen behouden dat de overheid dit ook zal gebruiken ter bescherming van hun rechten en veiligheid. Dit vertrouwen ontbreekt zowel in het criminalisering discours als in het terrorisme discours. Straffeloosheid speelt in beide “violent imaginaries” een belangrijke rol in het verliezen van vertrouwen in justitie en politie. In het terrorisme discours leeft het idee dat Mapuches straffeloos geweld kunnen gebruiken. Dit leidt zo lang er nog wel vertrouwen bestaat in de overheid met name tot een steeds duidelijker appél aan de overheid tot hardere maatregelen. Als dit vertrouwen in (de effectiviteit van) het optreden van de overheid sterk afneemt, blijkt dat ook gekozen kan worden voor eigen maatregelen.

In het criminalisering discours leeft het idee dat grondbezitters straffeloos geweld kunnen gebruiken. Dit idee van straffeloosheid blijkt een explosief begrip in de “violent imaginaries”. In zijn overwegingen om geweld te gebruiken zei T. me: “We zagen hoe ook de staat en de bosbouwbedrijven zich niet aan de wetten hielden. Toen dachten we: ‘als de staat er niet is voor de Mapuches, dan gaan we onze eigen normen met betrekking tot legaliteit inzetten’”. “Als zij geweld gebruiken, hebben wij het recht ons te verdedigen”, is het standpunt van Victor Ancalaf. Het gebrek aan vertrouwen leidt ertoe dat men zich machteloos voelt³⁸. Dit brengt met zich mee dat het geweldsmonopolie niet gerespecteerd wordt³⁹.

6.2.6 Repressie

Duidelijk is dat het monopolie op geweld van de staat geen geïsoleerd fenomeen is. Via het rechtenmonopolie is het gekoppeld aan dagelijkse politieke machtsuitoefening en politieke instituties. De mate waarin een politieke overheid erin slaagt haar legitimiteit en ook haar effectiviteit op peil te houden, bepaalt de mate waarin geweldsrechten de functie van het feitelijk geweld overnemen. De opbouw van een geweldsmonopolie betekent, dat langzaam aan geweld aan particulier gebruik wordt onttrokken. Niemand wordt geacht nog langer geweld te gebruiken, een enkele noodweersituatie daargelaten. Van Reenen noemt dit “pacificatie” (van Reenen 1979:22-23). Deze pacificatie draagt op haar beurt bij aan de legitimatie van het geweldsmonopolie. Er ontstaat steun doordat vormen van onveiligheid zoals crimineel gedrag en particuliere vergelding uit de samenleving verdwijnen. De overheid oogst dankbaarheid voor deze bescherming. Wanneer de overheid deze monopoliepositie op haar beurt niet gebruikt voor onderdrukking van de bevolking, ondersteunt de pacificatie de legitimiteitspositie van de overheid⁴⁰ (ibid., 1979:23).

Hier worden meteen twee punten genoemd waarop het pacificatieproces spaak kan lopen en niet hoeft te resulteren in een bredere steun voor en legitimiteit van de overheid. Ten eerste kan het zijn dat criminaliteit en particuliere vergelding niet uit de samenleving verdwijnen. Op het moment dat er sprake is van veel particulier geweld in de samenleving blijft brede steun voor de overheid weg. Dit is naar voren gekomen in § 6.2.5 waarin verhaald werd over de straffeloosheid. Ten tweede verliest de overheid alsnóg haar legitimiteit op het moment dat men haar verdenkt van illegitieme repressie. Dit komt naar voren in deze paragraaf waar zal blijken op welke manier binnen het criminalisering discours wordt verhaald over repressie door de overheid. De idee die zo ontstaat dat de overheid haar monopoliepositie gebruikt om de Mapuche bevolking te onderdrukken ondermijnt de legitimiteit van de overheid.

Wat is (il)legitieme repressie?

Elke overheid gebruikt geweld. Er zijn echter overheden die meer geweld gebruiken dan andere en ook kan het geweld per periode verschillen. Als we terugblikken op de definitie van het geweldsmonopolie van Van Reenen kunnen we vaststellen dat het ene regime meer op het

---

³⁸ Dit is ook in hoofdstuk *Geweld* aan de orde geweest.

³⁹ Kaldor spreekt over de “privatisering van geweld” (Kaldor 1999:5). Dit is een aantasting van het geweldsmonopolie van de staat. Zij ziet dit als een kenmerk van de conflicten van na de Koude Oorlog.

⁴⁰ Er is ook nog een indirecte manier waarop de pacificatie leidt tot instandhouding van het geweldsmonopolie. De afname van geweld en toename van veiligheid leidt namelijk tot economische ontwikkeling.

geweldsoverwicht (het “geweldspotentieel”) terugvalt bij machtsuitoefening en het andere meer op het rechtenmonopolie, het ene is meer ‘repressief’ het andere meer ‘permissief’ (van Reenen 1979:14). Illegitieme repressie is eigenlijk terreur. Toch wordt het woord terreur maar weinig gebruikt in de discoursen. In het alledaags taalgebruik wordt vaker naar “repressie” verwezen om illegitiem geweldgebruik van de overheid aan te duiden. Strikt genomen echter wordt met repressie verwezen naar het gebruik van geweld als machtsuitoefening. Dit gebruik van geweld vindt zoals we gezien hebben haar legitimatie in het geweldsmonopolie. Tot zover is repressie dus legitiem. In het geweldsmonopolie schuilt echter een gevaar. Het legitimeert het gebruik van geweld door de overheid. De vraag waar deze repressie echter overgaat in illegitieme geweldsuitoefening is niet makkelijk te beantwoorden. Verschillende auteurs wijzen op de capaciteit van de overheid om haar eigen optreden niet meer op geweld te doen lijken (o.a. Bowman 2001:31). Nagengast stelt dat sinds 1945 door de staat gesteund geweld jegens etnische en politieke groeperingen meer doden, gewonden en algemeen menselijk lijden heeft veroorzaakt dan alle andere vormen van dodelijk conflict, inclusief internationale oorlogen en koloniale en burgeroorlogen (in: Sluka 2000:2).

De grens tussen legitieme repressie en illegitieme repressie wordt gegeven door het onderscheid tussen de rechtsstaat en de politiestaat. Kortmann definieert de politiestaat als een overheid die “min of meer per geval, afhankelijk van de omstandigheden, naar eigen goeddunken” optreedt (2001:50). Illegitieme repressie is dus gebaseerd op willekeur. Bescherming hiertegen in de rechtsstaat wordt onder andere geboden door het legaliteitsbeginsel. Toch blijft de rechtsstaat ondanks haar garanties vastgelegd in wetten onderhevig aan de interpretatie en betekenisgeving in discours zoals we gezien hebben in eerdere paragrafen. De interpretatie van de feiten zorgt ervoor dat bepaalde acties als repressie worden gepercipieerd. Discours is de beslissende factor in dit proces. Er is niet één waarheid. Er is geen a priori terreur. Er is geen a priori terrorist. “That is, there are no a priori categories to explain political processes, nor are there elements in the world which remain ‘untouched’ by the ever-changing processes by which meaning and identities are produced” (Sayyid & Zac, 1998:250).

Een concreet voorbeeld

Pascual Pichún heeft voor het vooronderzoek van zijn zaak meer dan anderhalf jaar vastgezeten in de gevangenis van Traiguén⁴¹. Na de behandeling van zijn zaak voor de rechter in april 2003 werd hij vrijgesproken⁴².

Was zijn detentie een vorm van repressie? En welke feiten zijn relevant om te bepalen of hier sprake is van repressie? Welk beeld van de overheid hanteren de discoursen om dat te bepalen? Welk beeld van de verdachte?

Een reconstructie van de visie van het criminalisering discours op grond van de vele interviews en gesprekken over dit onderwerp: “Het is een van vele vormen van repressie waar de Mapuches mee te maken krijgen. De man is Mapuche, een bekend leider, die veel impact heeft op de Mapuche beweging. Hij is hoofd van een Mapuche gemeenschap die al jaren strijdt voor haar rechten, een van de bekendste Mapuche gemeenschappen van het land⁴³. Hem vastzetten is een politieke daad, waarmee getracht wordt het animo van de Mapuche beweging te smoren. Hij vormde een bedreiging voor de belangen van het kapitaal, terwijl hij alleen strijdt voor zijn legitieme rechten. De overheid heeft de Anti terroristenwet tegen hem ingezet die sinds de tijd van Pinochet niet meer gebruikt is. Deze wet wordt gebruikt om vergaande opsporingsbevoegdheden te krijgen en zeer zware gevangenisstraffen op te leggen. Ook wordt deze wet gebruikt om de Mapuche beweging te criminaliseren en de Mapuches te stigmatiseren als terroristen om hen te ontdoen van steun van sympathisanten”.

---

⁴¹ Zie voor een chronologisch verloop van de gebeurtenissen vanaf zijn gevangenne name het uitgebreide artikel van Maria del Rosario Salamanca Huenchullán 2002

⁴² Overigens is hij na een hoger beroep en terugverwijzing door de Hoge Raad bij de tweede behandeling van de zaak in september 2003 wél veroordeeld. Dit doet echter voor de vragen ten aanzien van de perceptie van repressie niet ter zake.

⁴³ *Comunidad Temulemu*

Een reconstructie van de visie van het terrorisme discours op basis van gesprekken en interviews: “Het is geen repressie. Het is het werk van de overheid om de daders op te sporen van gepleegde delicten. Er is een brand gesticht en informatie wijst naar deze man. Daarom is hij opgepakt en in het belang van het onderzoek vastgezet. Dat hoort bij de taak van justitie om de mensen te beveiligen tegen criminaliteit. Bij de uitvoering van haar taak maakt zij gebruik van de wetten die door het parlement zijn goedgekeurd. De Anti terrorismewet is onderdeel van de wet. Elk land heeft een anti-terrorisme wet. Het kan inderdaad zijn dat iemand vervolgens door de rechters wordt vrijgesproken, dat past bij de essentie van de democratische rechtsstaat. Natuurlijk betreuren wij het als iemand kennelijk onschuldig heeft vastgezet, maar dat is geen repressie”. “Alles wat tegen hun belangen ingaat, noemen ze repressie” verwoordt Rolando Franco, advocaat van Mininco. “Justitie en politie werken nauw samen om de criminaliteit in de zone te bestrijden, om burgers te beschermen tegen aanslagen en een gevoel van veiligheid te creëren. Hiertoe doen wij opsporingsonderzoek en vervolgen wij mensen⁴⁴”, zegt Pedro García van het Openbaar Ministerie.

Zo staan het criminalisering discours en het terrorisme discours tegenover elkaar in de interpretatie van gebeurtenissen.

De constructie van de “violent imaginary” van repressie in het criminalisering discours

Wat betreft de vraag of er sprake is van legitieme of illegitieme repressie komt de vraag ‘wie begint?’ wederom naar boven. Mapuche activisten benadrukken keer op keer dat het de overheid is die begint met de militarisering van het conflict. “Als de overheid aankomt met tanks en 300 *carabineros*, wat kunnen wij anders doen dan ons verdedigen?” vraagt X me. Repressie door de overheid. Het verhaal is telkens hetzelfde. De Mapuches strijden voor hun legitieme rechten. Zij eisen hun rechtmatig eigendom. Er wordt niet naar hen geluisterd, en daar bovenop reageert de overheid door de zone te militariseren. Overal helicopters, inzet van de ME, traangas, tanks, en inzet van de politie. “Eén grote show”, zegt X. Dat is repressie.

De perceptie van repressie wordt geconstrueerd steunend op discursieve en institutionele praktijken die vorm geven aan het leven van alledag. Wat houdt repressie in in het dagelijks leven? Belangrijk om op te merken is de angst die er heerst onder Mapuche activisten voor deze repressie van de overheid. Ik zou haast spreken over een paranoia: mensen willen niet praten over de problematiek uit angst voor represaille, mensen zijn bang om afgeluisterd te worden, bang om opgepakt te worden en bang voor huiszoekingen. “Dit alles kan willekeurig, elk moment en zonder rechtsgrond gebeuren. Dat is wat er gebeurt met Mapuches die zich bezighouden met de sociale problematiek”, concludeert Mireya Figueroa op grond van haar eigen ervaringen. Mensen waarschuwen elkaar op te passen. Het feit dat hun telefoon wordt afgeluisterd is een al geaccepteerd gegeven⁴⁵. Zelf ben ik vele malen gewaarschuwd tijdens mijn onderzoek: ik zou uitgezet kunnen worden, afgeluisterd, ze zouden op de hoogte zijn van mijn aanwezigheid en mijn doen en laten in de gaten houden. Dat is repressie in het dagelijks leven van Mapuche activisten. Het tegenovergestelde van repressie betekent voor hen dus vrijheid. De vrijheid om niet in angst te leven. Zo versterkt de perceptie van repressie het doel waar ze voor strijden: “*Liberacion Nacional*”⁴⁶. Deze repressie wordt echter ook juist geconstrueerd en gereproduceerd in het verhaal dat ze zichzelf en anderen vertellen.

Het criminalisering discours stelt dat activisten worden opgepakt vanwege hun Mapuche identiteit. Die interpretatie maakt de actie illegitieme repressie. Als mensen zich identificeren met de Mapuche identiteit en de bijbehorende verhalen over repressie vergroot dit hun angst voor repressie. Vice versa

---

⁴⁴ Graag wijs ik er op dat in het Nederlands niet het onderscheid bestaat tussen ‘persecution’ en ‘prosecution’, of in het Spaans ‘persecucion’ en ‘prosecucion’. Het moge duidelijk zijn welk discours welke term preferereert.

⁴⁵ Deze praktijk is mij bevestigd door een advocaat van het OM. Ook is deze praktijk naar voren gekomen in ‘*Querrela por intervención telefónica a los abogados*’ in: *Austral* jaar LXXXVII no 31.381 donderdag 26 december 2002. Dit kwam naar buiten in december 2002. Zie bijvoorbeeld ‘*Presentaron querrela contra fiscales por interceptación telefónica*’ in: *Austral* donderdag 26 december 2002 p.7. Rechter Uribe vertelde mij in een gesprek dat het een foutje was geweest.

⁴⁶ De titel van een liedje van Pascual en Rafael Pichún

zorgt de idee dat er sprake is van repressie van het *pueblo Mapuche* dat de identificatie van mensen sterker wordt. In *Azkintuwe* wordt geschreven over Daniel van een *comunidad* Mapuche die was opgepakt door de politie⁴⁷. Hij moest vertellen wat hij wist over activiteiten die gaande zijn in zijn *comunidad*. Maar hij wist niets. Om vrij te komen, moest hij desnoods wat verzinnen, zo vermeldde het artikel. Dit is slechts één van de vele voorbeelden waarin gesuggereerd wordt dat je puur vanwege je Mapuche identiteit opgepakt kunt worden. Hoe kun je je nog onttrekken aan je Mapuche identiteit als je ‘weet’ dat mensen enkel en alleen vanwege die identiteit in de gevangenis zitten? Hoe nationalistisch word je dan? De angst om opgepakt te worden alleen vanwege de identiteit is een belangrijke factor in de constructie van Wij en Zij. Tijdens de rechtszaak zei een man tegen mij: “Er is geen vertrouwen tussen Mapuche leiders en de staat. Hoe kun je ze vertrouwen als ze je de volgende dag kunnen oppakken?” Zo wordt een gebrek aan vertrouwen gereproduceerd. Domingo Marileo: “Iedereen die zich inzet voor de legitieme rechten van Mapuches, zal te maken krijgen met repressie”. Met elk verhaal gaat justitie nog een pas in de richting van de vijand en ontstaat er een verwijdering.

In hoofdstuk *Geweld* is naar voren gekomen dat een belangrijk element van “violent imaginaries” het “principle of totality” is (Schröder & Schmidt 2001:10). Dit komt regelmatig terug in de constructie van ongerechtvaardigde repressie en de interpretatie van de handelingen van justitie en politie. Een jongen van *comunidad* Juan Paillalef zei me: “Om ons angst aan te jagen ben ik opgepakt en hebben ze me geslagen. Vervolgens ben ik weer vrijgelaten. Opdat we ophouden met de strijd”. Er zou een poging zijn gedaan in de gevangenis om Pascual Pichún te vermoorden. Gevangenen zouden zijn omgekocht door een bosbouwbedrijf om dat te doen. Maria Ancalaf zeg me: “Als een politiemans sterft, dan komt dat uitgebreid op de televisie. Als een Mapuche sterft, wordt het in de doofpot gestopt, nooit wordt er onderzoek gedaan, ook niet als iemand gewond is”. Aan elke handeling van justitie wordt een motivatie toegeschreven die past in de logica van de verhaalde werkelijkheid van het criminaliserende discours. Advocaat Pablo Ortega is aangeklaagd door justitie. “Dat is om andere advocaten angst aan te jagen om ook Mapuche zaken op zich te nemen”, legt F. uit. Een Duitse molenaar is aangeklaagd omdat hij gesteund zou hebben in de financiering van de CAM. “Hij is aangeklaagd om alle Chileenen af te schrikken steun te verlenen aan Mapuches” begrijpt F. Zo wordt een logische werkelijkheid geconstrueerd waarin gebeurtenissen een verklaring krijgen die passen binnen het beeld dat bestaat. Zo helpt de verhaalde werkelijkheid om de feiten en gebeurtenissen inzichtelijke te maken (van de Port 1994). Onbegrip van mensen uit zich in speculaties ten aanzien van motieven. Mireya Figueroa vertelt mij in de gevangenis het volgende: “wij zijn nu gevangen om de dood van Alex Lemun en het vrijhandelsverdrag dat net is gesloten, te verbloemen”. F: “Er worden computers gestolen, niet zozeer om te dienen als bewijsmateriaal, maar om de Mapuches zonder middelen te laten”. Over de rechtszaak tegen de *lonkos* zegt Pablo Ortega: “ze willen iemand veroordelen, schuldig of onschuldig”.

Zo ontstaat de “violent imaginary” ten aanzien van repressie.

Een andere visie op repressie

Vanuit de definitie van Van Reenen is repressief optreden gewelddadig optreden door de overheid. Er zijn echter ook andere visies op repressie. In hoofdstuk 1 zagen we dat geweld op verschillende manieren gedefinieerd en geïnterpreteerd kan worden. Ik heb een onderscheid gemaakt tussen fysiek geweld en andere vormen van geweld, maar ook daarbij al aangegeven dat het context afhankelijk is in hoeverre er sprake is van geweld of niet. De definitie van Van Reenen van het geweldsmonopolie spreekt over gewelddadig optreden. Vanzelfsprekend rijst dan de vraag wat gewelddadig optreden precies inhoudt. Hij verwijst hier naar fysiek optreden. Er zijn echter ook auteurs, zoals Iñaki Gil de San Vicente die ‘gewelddadig’ op een andere manier interpreteren. De vraag wat dan repressie is, wordt dan ook verschillend beantwoord. In plaats van te focussen op de activiteiten van justitie en politie wijst Gil de San Vicente erop dat juist wat er gebeurt in het onderwijs, de politiek, de hele structuur van een samenleving veel crucialer is voor de vraag of een systeem repressief is. “In een daadwerkelijk repressief systeem, weet men niet eens dat het repressief is” (Gil de San Vicente 2003).

---

⁴⁷ nummer 3 jaar 2004, editorial

Deze visie sluit aan bij de visie van Foucault op de uitoefening van macht. Hij stelt dat macht disciplinair en productief is, in plaats van repressief. Macht produceert via discours kennis, persoonlijke identiteiten en maatschappelijke instellingen (Peperstraten 1999:314). Het is deze vorm van ‘repressie’ waar ik hier op doel.

Op het eerste gezicht verwijst het criminalisering discours enkel en alleen naar gevangennames en mishandeling wanneer gesproken wordt over repressie. Spandoeken, pamfletten en leuzen in graffiti focussen telkens hierop. Zo beschuldigen ze de staat van illegitieme repressie. Deze beschuldigingen worden echter door het terrorisme discours veelal simpel weerlegd met verwijzingen naar de wet, de democratie en het geweldsmonopolie. In diepgaandere gesprekken met Mapuche activisten komt echter de visie op repressie van Iñaki Gil de San Vicente naar voren. In deze gesprekken focussen ze op de scholing die ze voorgeschoteld krijgen, waarin hun kinderen volledig verchilenen. Ze brengen naar voren dat het hun onmogelijk wordt gemaakt hun eigen taal te behouden omdat alles volledig in het Spaans is. En ze wijzen op de invloed van de televisie waardoor bijvoorbeeld de interesse in hun traditionele sport *palin* afneemt ten opzichte van het zo populaire voetbal. Deze visie op repressie wordt in het terrorisme discours niet weerlegd. Deze bredere visie op repressie waarbij niet alleen gekeken wordt naar gewelddadig optreden door justitie en politie, maar naar de gehele repressieve invloed van structuren en mechanismen in de maatschappij wordt vrij breed gedeeld. Niet voor niets vertelt de directeur van de CORMA mij dat het een schande is dat de cultuur van de Mapuches zo verloren gaat door de invloed van de Chileense staat via bijvoorbeeld het onderwijs en de gezondheidszorg. Niet voor niets vertelt een bosbouwingenieur mij vol medevoelen hoe een mede-student zijn Mapuche achternaam had veranderd vanwege de discriminatie waar hij mee te maken kreeg. Niet voor niets klaagt een advocaat bij het Openbaar Ministerie er tegen mij over dat het kapitaal en rechts teveel macht hebben in Chili door de parlementaire structuren die zijn overgebleven van de tijd van Pinochet⁴⁸.

Het is duidelijk dat de “violent imaginary” van repressie die wordt geconstrueerd in het criminalisering discours, de legitimiteitspositie van de overheid aantast.

6.2.7 *Taboe*

Een belangrijk aspect van de “violent imaginaries” is het taboe dat rust op particulier geweld. In deze paragraaf onderzoek ik de betekenis van dit taboe en haar relatie tot het geweldsmonopolie.

Het taboe op geweld

Een taboe verwijst naar het verbodene, het heilige en datgene waar niet over gesproken wordt (Kottak 1994:220/123/261). Een taboe betekent dat er sprake is van een morele code die iets verbiedt. Deze morele code wordt aangenomen te worden gedeeld binnen een bepaalde groep en impliceert schaamte ten aanzien van het onderwerp. Zulaika & Douglass noemen een taboe “the unspeakable” (1996:149). Een taboe betekent dat voor bepaald gedrag op geen enkele wijze een legitimatie bestaat. Deze legitimatie hangt samen met regels. “[R]ules form an element of the *structure* of social life. [...] Conflict, and especially violent conflict, implies a breakdown of some rules and the generation of others” (Jabri 1996:71). In deze paragraaf zal ik ingaan op deze ontwikkeling van regels en legitimatie. “[A] conflictual relationship, even a violent one, generates its own rules of conduct such that, as indicated earlier, that which was considered **taboo** in peacetime could be glorified in time of war” (Jabri 1996:74-75, bold van mij). In het Mapuche conflict overheerst vooralsnog het taboe.

Tijdens mijn veldwerk voelde ik mij vaak belemmerd te vragen naar het gebruik van geweld. Toen ik dit opmerkte, ben ik mij hierop gaan concentreren. Een stukje uit mijn dagboek:

Interessant is wat ik wel en niet ‘kan’ vragen. Waarom voel ik me belemmerd om de vragen te stellen waar ik eigenlijk het meest in geïnteresseerd ben? De kranten staan vól met insinuaties en

---

⁴⁸ Ik ben mij ervan bewust dat zij deze uitlatingen deden in gesprek met mij, wat sociaal wenselijke antwoorden kan hebben opgeleverd, maar feit is dat zij zich van deze zaken bewust zijn

beschuldigingen over Mapuches die branden stichten. Waarom kan ik daar niet echt op de man af naar vragen?

Mapuche activisten ontkennen hun betrokkenheid bij illegale praktijken. Zij strijden een legitieme strijd. Zij gebruiken geen geweld. Zij stichten geen branden. Zo lijkt het voor een buitenstaander. Zo lijkt het als je voor het eerst in contact komt met Mapuche activisten. Pas na enkele maanden goed en intensief contact heb ik het aangedurfd mensen vragen te stellen over brandstichtingen.

Ik zit bij één van de bekendste Mapuche families. “Sinds zij hier zijn komen wonen, zijn er problemen in de regio. Daarvoor was er niets aan de hand” vertelde de burgemeester van het dorp mij. En daar zit ik dan bij hen thuis. In alle rust. Ik krijg *mate* aangeboden. Ik lunch met hen mee. Ze zijn bezig met het verbouwen van hun huis. De houten schuur waar we nu zitten zal hopelijk straks voor opslagruimte in plaats van als woonkamer gebruikt kunnen worden. Het vuur wordt opgestookt en op traditionele wijze worden de broden gebakken. Ik ben welkom, en ze willen wel even tijd vrijmaken om wat vragen te beantwoorden.

En hoe zit het met brandstichtingen? vraag ik mij af. Ik vraag het niet. Er is een barrière. Deze vraag kan niet.

Belangrijk om te vermelden is, dat ik niet zozeer me belemmerd voelde uit angst het vertrouwen te schenden. Hoewel dit ook zeker een rol speelde⁴⁹, was er een andere factor die belangrijker was. Geweld is een taboe. Niet alleen naar mij toe werd niet over geweld gepraat.

Geheim en taboe

Misschien lijkt het logisch dat men niet over geweld praat, aangezien men dan vervolgd kan worden. Dat is een reden die zeker meespeelt. In dat geval echter hebben we niet te maken met een taboe, maar met een geheim. Toch worden aanslagen bijvoorbeeld ook niet anoniem opgeëist, zoals bij de ETA of de IRA gebruikelijk is. Wat is nu het verschil tussen een geheim en een taboe? Beide verschijnselen impliceren een in-group en een out-group. Als er sprake is van een geheim, dan kan het onderwerp naar de out-group toe een taboe lijken omdat geweld geheim wordt gehouden. Binnen de in-group wordt dan echter wel over geweld gesproken, en wordt het niet als verboden beschouwd. Een taboe wil daarentegen zeggen dat ook binnen de in-group geweld als verboden wordt beschouwd en als onderwerp gemeden wordt.

In het Mapuche conflict is er zowel sprake van geheimhouding als van een taboe. Dit kan inzichtelijk gemaakt worden door verschillende niveaus van in-groups en out-groups te schetsen. Er is gedeeltelijk sprake van een geheim aangezien mensen slechts onder zeer beperkte betrokken over geweld praten, dit is de kleine in-group. Ten opzichte van de andere partijen en ten opzichte van buitenstaanders worden zaken geheim gehouden, dit is de out-group. Door niet over geweld te spreken worden risico's vermeden. Deze geheimhouding wijst op het effect van het geweldsmonopolie van de overheid, als gevolg waarvan arrestaties volgen als men openlijk zou spreken over geweld.

Oók echter is er sprake van een taboe op geweld. Hiertoe introduceer ik de ‘brede in-group’ (deze staat tegenover de ‘kleine in-group’). Ten opzichte van de brede in-group is er sprake van een taboe op geweld. Als niet over geweld wordt gepraat, aangezien dat een schending van een gedeelde morele code zou inhouden, dan is er sprake van een taboe. Hoe ziet deze brede in-group er voor de Mapuche activisten uit? Hiertoe behoren onder andere alle Mapuche activisten, andere Mapuches, geïnteresseerde buitenlanders en Chileense sympathisanten. Cruciaal hierbij is dat het gaat om een groep waarvan men het belangrijk vindt dezelfde regels te delen op grond van identificatie. Er is sprake van een taboe omdat de overheersende en gedeelde morele code van de betreffende brede in-group stelt dat het gebruik van geweld niet gelegitimeerd is. Men bang is om steun en respect te verliezen. Het onderwerp ‘geweld’ is onder de brede in-group van Mapuche activisten en het brede debat dat zij delen een taboe. Debatten en gesprekken gaan over de culturele eigenheid of over de negatieve impact van plantages. Geweld wordt beschouwd als verboden en het onderwerp wordt

---

⁴⁹ Algemeen voelt men zich benaderd als een crimineel als ik hierover vragen stel. Of ik wordt gezien als een infiltrant, als ik hierover een vraag stel. Het lijkt een schending van vertrouwen als ik die vragen stel. Het lijkt alsof ik de kranten geloof als ik die vragen stel.

vermeden⁵⁰. In het publieke debat van de brede in-group is het onderwerp taboe. In de ‘brede in-group’ speelt het hegemonische discours een belangrijke rol. Dit hegemonische discours gaat uit van het legitieme geweldsmonopolie. Slechts in kleinere subgroepjes, de ‘kleine in-group’, is er sprake van de ‘heldenverhalen’ waar X over sprak. De paradox is wel, dat zo lang de legitimatie voor geweld niet in het publieke debat geleverd wordt, er ook geen brede legitimering zal zijn en blijft de morele code die geweld verbiedt, bestaan.

Het taboe op geweld is niet volledig. Taboes zijn niet statisch. Meer en meer wordt dit taboe doorbroken, onder andere door Victor Ancalaf die publiekelijk stelt dat goddelijke wetten belangrijker zijn dan Chileense wetten, en dat zelfverdediging gerechtvaardigd is. Ook Figueroa doorbreekt publiekelijk het taboe door te stellen dat het uitblijven van gerechtigheid hem ertoe aanzet het heft in eigen handen te nemen. Zo zijn er mensen die wél openlijk of in bredere kring deze thema’s niet ontwijken.

Morele code in de ‘brede in-group’

Inderdaad wordt het gebruik van geweld ook door Mapuches veroordeeld, zoals de volgende citaten van hooggeplaatsten bij de Comisión Especial de Pueblos Indígenas (CEPI)⁵¹ aangeven. In 1992 wordt het Consejo de Todas las Tierras beschuldigd van het vormen van een ‘*asociación ilícita*’. Victor Hugo Painemal, onderdirecteur van de CEPI stelde: “*Bueno ellos deben asumir las consecuencias, y si se le ha imputado esos cargos es porque los tribunales han encontrado razones suficientes, además ellos han actuado de manera equivocada, han desmerecido el diálogo para enfrentar los problemas*”⁵² (Aukiñ nov-dec.1992:6). Ook Camilo Quilamán van CEPI spreekt zich negatief uit:

“*El Consejo ha actuado fuera de la ley en reiteradas oportunidades, por lo tanto, estos tendrán que asumir su respectiva responsabilidad, estos hermanos han vuelto a reiterar que seguirán por el camino de lo hecho, como son las tomas de las tierras. [...] Las comunidades quieren desarrollo, asistencia técnica, beneficio que el gobierno está otorgando*”⁵³ (Aukiñ nov-dec 1992:6).

Het artikel in Aukiñ voegt hier nog aan toe dat Quilamán ook dergelijke uitspraken deed tijdens zijn reis naar de Verenigde Naties, waarin hij de Mapuches die zich in de gevangenissen van de regio bevonden, veroordeelde (Aukiñ nov-dec 1992:6)⁵⁴. In hoofdstuk *Etniciteit* heb ik aangegeven dat een activist mij vertelde hoe enige jaren terug zijn gewelddadige voorstellen werden weggehoond met de argumenten dat geweld en ‘*encapuchado*’ niet bij de Mapuche etniciteit hoorden. Zo is er een bepaalde ‘morele code’ waar men geacht wordt zich aan te houden. De bredere in-group van Mapuches, waar Mapuche activisten zich onderdeel van voelen, vormt het referentiekader waar het taboe uit voortvloeit. Ook onder Mapuche activisten wordt geweld absoluut niet door iedereen goedgekeurd.

Ook onder grondbezitters is er sprake van een taboe. Deze ‘morele code’ hangt voor de grondbezitters samen met de brede in-group van de vele werknemers bij bosbouwbedrijven, de Chileense publieke opinie, de internationale concurrentie en de opinie in afzetlanden in Europa. Het wekt dan ook geen verbazing dat het de particuliere grondbezitters zijn die als eerste door dit taboe heen breken.

---

⁵⁰ Wat betreft het taboe op geweld onder Mapuche activisten moet ik hierbij zeggen dat *recuperaciones* geen taboe zijn. Brandstichtingen daarentegen wel.

⁵¹ De voorloper van CONADI

⁵² “Zij zullen de consequenties moeten dragen, en als ze worden beschuldigd van deze feiten dan is dat omdat de tribunaal voldoende redenen hebben gevonden, daarbij hebben ze op een verkeerde manier gehandeld, omdat ze de dialoog niet gebruikt om de problemen aan te pakken”.

⁵³ “De *Consejo* heeft verschillende keren buiten de wet om gehandeld, daarom zullen ze hun verantwoordelijkheid moeten dragen, deze broeders hebben herhaald te zullen doorgaan zoals gebeurd is, zoals de landbezettingen. [...] De comunidades willen ontwikkeling, technische assistentie, voordeel dat de overheid hun geeft”.

⁵⁴ “*Similares declaraciones emitió Quilamán, en su viaje que realizó a Naciones Unidas, oportunidad en que condenó a los mapuche que estaban las cárceles de la región*”

Taboe en discours analyse

Geheimen en taboes vormen een uitdaging voor de discoursanalyse. Wat vertellen discourses als er wordt gelogen en onderwerpen vermeden worden? En hoe weet je of je te maken hebt met een leugen, een taboe of een andere visie op de werkelijkheid? Om een onderscheid te maken tussen het taboe-discours en het onderliggende discours, gebruik ik de termen ‘publiek discours’ en ‘privé discours’. Het ‘publieke discours’ is het discours dat hoort bij de ‘brede in-group’. Het ‘privé discours’ hoort bij de ‘kleine in-group’. Het verhaal dat hoort bij de ‘out-group’ bestaat wat betreft het gebruik van geweld simpelweg uit leugens. In mijn onderzoek ben ik telkens eerst de leugens en het publieke discours tegengekomen. Analyse hiervan en vergelijking met andere informatie en praktijken, doen het bestaan van een taboe of geheim, en dus een privé discours vermoeden. Op zoek gaan naar dit privé discours betekent jezelf toegang verschaffen tot de ‘kleine in-group’. Toen X mij vertelde dat hij de brand wel gesticht had, was ik doorgedrongen tot de ‘kleine in-group’. Ook betekent dit mensen confronteren met de discrepantie tussen leugens, publiek en privé discours.

Een paar weken later ben ik weer op bezoek bij een Mapuche familie en durf ik de vraag wel te stellen: “Wat vinden jullie van brandstichtingen?” Het is geen makkelijk onderwerp. En de mensen reageren verschillend. En nog steeds blijft het gesprek aan de oppervlakte. M. zegt dat ze het wel een verschil vindt of mensen een plantage in brand steken of een veld met graan. Een plantage is prima: dat is dan weer een plantage minder. Een veld met graan vindt ze zonde, omdat dat toch weer werkgelegenheid en eten betekent.

Wat gebeurt er nu als je iemand confronteert met de dubbele bodem in zijn discours? Het blijkt dat er dan vele mogelijkheden zijn. Eén activist blijft ontkennen en legt de schuld bij anderen. “Degenen die branden stichten zijn geen Mapuches [de activist verwijst naar aanslagen door bedrijven zelf]”. Iemand anders praat het goed en zegt: “Het is goed om die exotische bomen af te branden, die horen hier toch niet”. Weer een ander zegt ronduit dat er geen branden gesticht worden. “Nee hoor, het komt gewoon door de hitte van de zomer. Dan ontstaan er bosbranden”. Als ik iemand anders met dit antwoord confronteer en laat merken dat ik heus wel snap dat de Mapuches wél branden stichten, zegt hij: “dat zeggen we, omdat je anders zo opgepakt wordt door justitie. Vroeger waren we naïef en zeiden we wel dat wij het waren en werden we opgepakt. Maar we zijn arm, en dan moet je dus zitten, we zijn geen rijken”. Weer een ander verklaart: “De Mapuches zijn nog niet zo ver dat ze dat zullen accepteren. Tot die tijd is het beter om te ontkennen, om de eigen achterban niet te verwijderen. Dit draagvlak zal met de tijd komen als men de repressie van de overheid ziet”. En tot slot zegt iemand me: “Iedereen weet toch dat we het doen en waarom we het doen”.

Duidelijk blijkt dat er geen coherent en collectief verhaal bestaat omtrent de brandstichtingen. Zoals hiervoor aan de orde is gekomen zijn er eigenlijk drie soorten antwoorden mogelijk. Ofwel de informant zag mij als ‘out-group’ en hield zich daarom uit veiligheidsoverwegingen aan geheimhouding. Ook kan het zijn dat de informant mij zag als ‘brede in-group’, in dat geval kreeg ik een antwoord conform het taboe. Tot slot ben ik bij sommige mensen doorgedrongen tot de ‘kleine in-group’ en heb ik een antwoord gekregen dat daadwerkelijk de verhaalde werkelijkheid van de betreffende persoon weergeeft⁵⁵. Er is in elk geval geen sprake van een publiek, openlijk en gedeeld counter discours. Een daadwerkelijk counterdiscours betekent dat het ‘privé discours’ op het niveau van het ‘publieke discours’ wordt getild en dus de taboes op grond van “gedeelde” morele codes worden doorbroken.

Een counter discours

De privé discourses vormen momenteel geen counterdiscourses in de “public space” waar het gevecht tussen discourses om de hegemonie plaatsvindt (Jabri 1996:83). De moeizaamheid van het ontstaan van een counterdiscours in de ‘public space’ wordt enerzijds veroorzaakt door het bestaan van geheimhouding, samenhangend met de macht van het geweldsmonopolie. Anderzijds wordt het ontstaan van een counterdiscours bemoeilijkt door het bestaan van het taboe op geweld. Ook hier

---

⁵⁵ Het is duidelijk dat hier de vaardigheden en het zelfinzicht van de onderzoeker belangrijk zijn om een discoursanalyse tot een goed einde te brengen. De juiste kwalificatie ten aanzien van de antwoorden is essentieel voor een juist inzicht in het conflict en de waarde van de discourses.

speelt machtsuitoefening een rol. Een discours heeft de macht bepaalde onderwerpen taboe te laten zijn. Door de instandhouding van het taboe bevestigen de Mapuche activisten het hegemonische discours dat het stichten van branden crimineel is. Door politieke gevangenen te schetsen als onschuldig⁵⁶, en hun gevangenneming dáárom te veroordelen, wekt het criminalisering discours de suggestie dat hun gevangenneming wél rechtvaardig zou zijn als de betreffende personen de delicten wél gepleegd zouden hebben. Zo reproduceert het criminalisering discours de normen, waarden, ideeën en aannames van het hegemonische discours. Ze vormen weliswaar een uitdaging aan het adres van het geweldspotentieel, maar op het gebied van het rechtenmonopolie trekken ze nauwelijks de legitimiteit van de overheid in twijfel. Het lijkt dat zo lang de Mapuche activisten niet openlijk hun geweld propageren en een legitimering verschaffen, ze sowieso in de marginaliteit van de criminaliteit gedrukt zullen worden. Want enerzijds bevestigen ze op deze wijze het juridische systeem en het recht van het strafrecht om zo op te treden. Ze zullen anderzijds nooit hun achterban kunnen mobiliseren, als ze niet een rechtvaardiging bieden voor hun gedrag. Om legitieme macht te verwerven, zullen ze een keuze moeten maken. Óf ze moeten zich onthouden van geweld en via democratische weg de strijd aangaan. Of ze zullen een counter discours moeten formuleren en dat discours in de strijd in de 'public space' hegemonisch moeten maken.

Een publiek en privé discours in het terrorisme discours

Ook in het terrorisme discours is er sprake van een publiek versus een privé discours. Ook daar is in het publieke discours sprake van een taboe op particulier geweld. Het gebruik van particulieren veiligheidsbedrijfjes heeft zich wel in daadwerkelijke counterdiscoursen gevestigd en een publieke legitimatie gekregen. Het gebruik van paramilitaire groepen echter wordt in geen enkel publiek discours van bosbouwbedrijven gelegitimeerd. We hebben wel gezien hoe de grondbezitters het gevoel hebben dat er straffeloosheid heerst en het vertrouwen in het optreden van justitie en politie hebben verloren. Dit leidt hen ertoe zelf actie te ondernemen. Barrera beschrijft het "*Frente para la Defensa de nuestras Tierras*" dat bedreigd heeft de Mapuches met wapens te bestrijden (1999:103). Justitie heeft een onderzoek ingesteld naar het zogenaamde "*Comando Hernan Trizano*", waarover zeer veel geruchten de ronde doen⁵⁷. Ook deze paramilitaire groeperingen stuiten op het hegemonische discours. Senator Roberto Muñoz Barra stelt bijvoorbeeld dat justitie en politie ook tegen de paramilitaire groepen⁵⁸ hard moeten optreden⁵⁹. Het discours dat particulier optreden veroordeelt, is zeer dominant aanwezig. Vrijwel alle mensen bij bosbouwbedrijven en particuliere grondbezitters ontkennen illegale praktijken. De voorzitter van de SNA stelt bijvoorbeeld dat het ontstaan van paramilitaire groepen een fictie is⁶⁰, en Francisco Boero ontkent categorisch het gebruik van betaalde getuigen. Wat betreft de vorming van een counterdiscours in de publieke sfeer heeft Figueroa met zijn openlijke uitspraken over zelfverdediging hiervoor een lans gebroken.

Taboe en conflict

In deze paragraaf heb ik het bestaan van publieke discoursen en privé discoursen onderzocht. Ik heb geconcludeerd dat een ontwikkeling gaande is, waarin wellicht langzaam daadwerkelijke counterdiscoursen geconstrueerd worden die een uitdaging vormen voor niet alleen het geweldspotentieel, maar ook het rechtenmonopolie in de 8e, 9e en 10e regio van Chili. Om inzicht te krijgen in de gevolgen van deze discoursen voor het verloop van het conflict, grijp ik terug op de

---

⁵⁶ In de zin van het feit niet begaan hebben.

⁵⁷ Er is sprake geweest van een dreigbrief, waarin particuliere grondbezitters hun beklag doen over de overheid die kennelijk "450 of 500 gewelddadige acties, waarbij ze huizen en machines verbranden, niet als delict beschouwen" en daarom de oprichting van het Comando aankondigen om "steun te bieden aan degenen die problemen hebben". Als waarschuwing dagen ze de bekende Mapuche leider Aucán Huilcaman uit om elkaar bij een volgende landbezetting te ontmoeten. In: 'Fiscal investiga al "Comando Trizano"' in: *Austral*, Jaar LXXXVII - Nro. 31.116 - Woensdag 3 april 2002

⁵⁸ Er zouden naast Comando Hernan Trizano nog twee andere groepen zijn: de *Cuchillos del Sur* en de *Frente para la Defensa de nuestras Tierras*

⁵⁹ 'Parlamentarios piden "mano dura"' in: *Austral* Jaar LXXXVII - Nro. 31.097 - vrijdag 15 maart 2002

⁶⁰ 'SNA califica de "terrorista" violencia en el sur' in: *Austral*, Jaar LXXXVII - Nro. 31.098 - Zaterdag 16 de marzo de 2002

conflict driehoek van Galtung. Hij stelt dat in een ‘full conflict’ sprake is van een ‘conflict attitude’, ‘conflict behaviour’ en ‘incompatible goals’ (Miall e.a. 2001:14-15). Deze aspecten kunnen elkaar over en weer versterken. Op het moment dat er geen daadwerkelijke counterdiscoursen bestaan in het publieke debat, is er in de wisselwerking tussen de conflict attitude en het conflict gedrag minder sprake van een versterkende werking. Zo lang als activisten en grondbezitters rekening houden met de algemeen heersende gedeelde morele code die geweld niet accepteert, ontstaan er geen wijd verspreide legitimerende discoursen. Het taboe op geweld functioneert als het ware als een rem op de escalerende ontwikkeling. Als het taboe op geweld in zowel het terrorisme discours als het criminalisering discours geheel is doorbroken en geweld als *conflict behaviour* ook in het hegemonische discours geaccepteerd en gelegitimeerd is, zou je kunnen spreken van een open conflict. Legitimerende discoursen versterken zo de geweldsspiraal.

Victor Ancalaf opgepakt, november 2002.

Politieke gevangenen en taboe

Gevangenschap is een direct gevolg van het staatsmonopolie op geweld. De politieke gevangenen vormen een belangrijk symbool in het criminalisering discours⁶¹. We hebben al gezien dat politieke gevangenen het symbool vormen voor de repressie ten opzichte van de Mapuche identiteit en ten opzichte van politieke leiders. De politieke gevangenen vormen ook een belangrijke manier om steun en representativiteit te communiceren. Er wordt eten ingezameld voor de familie van politieke gevangenen. Er wordt een *nguillatún* gehouden bij de gevangenis. De mensen die daar naar toe komen, betuigen hun steun aan de gevangenen⁶². Het tegenovergestelde van de politieke gevangenen zijn de criminele gevangenen. Deze betekenis komt haarscherp naar voren in de angst van X op het moment dat hij veroordeeld werd door de rechter: “Op het moment dat ik voor de rechter stond en wist dat ik veroordeeld zou gaan worden, was ik bang. Ik was bang voor de gevangenis. Ik was bang voor het idee van verkrachters en moordenaars”⁶³.

Ik sta in de tuin te praten met M. en twee kennissen van haar. We praten over X, die is veroordeeld wegens brandstichting en in de gevangenis zit. De twee kennissen vragen aan M of hij onterecht vastzit. M antwoordt verontwaardigd dat X onschuldig is.

Zoals gezegd heerst er een taboe op het gebruik van geweld. Als er door Mapuche activisten wordt gesproken over politieke gevangenen wekt dit daarom de indruk dat deze mensen onschuldig zijn en geen geweld hebben gebruikt⁶⁴. Iemand die onschuldig in de gevangenis zit, wekt sympathie. Er

⁶¹ Het begrip ‘politieke gevangene’ kan in Chili nauwelijks los gezien worden van de politieke gevangenen ten tijde van de dictatuur. Zo heeft dit label extra symbolische waarde.

⁶² We zullen dat in het criminalisering discours steun met name wordt opgevat in termen van politieke doelen. Daarbij worden vanwege het taboe op geweld de politieke gevangenen afgeschilderd als onschuldig. Deze steun betekent dus niet direct steun aan gewelddadige middelen.

⁶³ Hier zie je de betekenis van de gevangennaam op microniveau. Deze betekenis is een belangrijk onderdeel van de “violent imaginary”.

⁶⁴ Amnesty spreekt in een dergelijk geval over ‘gewetensgevangene’: “Een gewetensgevangene is iemand die uitsluitend vast zit vanwege zijn politieke, godsdienstige of andere overtuiging, of vanwege zijn etnische

worden grote vraagtekens gezet bij de rechtvaardigheid van het optreden van de gevangennemers. Dat roept de vraag op: Wat is onschuldig? En, wat is een politieke gevangene? ‘Onschuldig’ kan betekenen dat de verdachte het tenlastegelegde niet begaan heeft. Het zou ook kunnen zijn dat bedoeld wordt dat verdachte weliswaar het tenlastegelegde feit heeft begaan, maar dat deze feiten geen strafbaar feit opleveren⁶⁵. Anders gezegd, als iemand vertelt dat een gevangene onschuldig vastzit, dan zijn er verschillende opties: Ofwel er is sprake van geheimhouding in verband met de mogelijke gevolgen. Ofwel er is sprake van een taboe en de persoon uit zich conform de gedeelde morele code. Ofwel er is sprake van een discursief verschil en de persoon heeft een ander idee van wat onschuldig en strafbaar inhoudt. In dit laatste geval is er sprake van een werkelijk publiekelijk counterdiscours.

Mijn interpretatie is dat het bestaande taboe de oorzaak is van de schijn die gewekt wordt dat gevangenen onschuldig zijn. Veel Mapuche activisten wekken de indruk dat de politieke gevangenen vastzitten vanwege hun Mapuche identiteit. We hebben gezien dat het beeld dat een Mapuche zomaar opgepakt kan worden vanwege haar identiteit een krachtige bron is voor angst. Om die angst er in te houden is het dus van *belang* om vol te houden dat Mapuches onschuldig en slechts vanwege hun identiteit in de gevangenis zitten. Dit verhaal is conform de gedeelde morele code. Anderen stellen dat activisten niet zozeer gevangen zitten alleen vanwege hun Mapuche-zijn, maar vanwege hun politieke ideeën. De idee leeft dat degenen die gevangen zitten de leiders van de sociale beweging zijn, de grote krachten, en dat ze daarom gevangen zitten. Hier wordt de nadruk niet zozeer gelegd op hun Mapuche identiteit, alswel de activistische identiteit. Als ze al wel de wet overtreden hebben, dan nog zijn ze opgepakt om politieke redenen en was hun veroordeling een politieke actie. Ook dit verhaal houdt het taboe op geweld in stand. Het ontwijkt het thema geweld, blijft het ook eigenlijk veroordelen, en focust op de politieke aspecten.

In het terrorisme discours is er geen sprake van politieke gevangenen. Deze mensen hebben de wet overtreden, het zijn criminele gevangenen. Het is geenszins een politieke daad om hen op te pakken. Etniciteit heeft er ook niets mee te maken. Onschuldig zijn ze al helemaal niet: het juridische systeem werkt goed. Men vertrouwt erop dat rechters niemand zullen veroordelen als niet wettig en overtuigend is bewezen dat diegene het tenlastegelegde feit heeft begaan. Anwandter van Forestal Valdívía zei me: “Het zijn geen politieke gevangenen. Een politieke gevangene is iemand die zijn ideeën openlijk uit en daardoor onderdrukt wordt door het beleid van de staat. Maar er is geen beleid van de staat dat gericht is tegen de Mapuches. De staat is heel passief en heel zwak”.

6.3 Handhaven van het geweldsmonopolie

Het geweldsmonopolie is geen statisch begrip. De ontwikkeling ervan hangt nauw samen met de dynamiek van de samenleving. Gedurende de tijd evolueert het geweldsmonopolie in wisselwerking met structuren in de maatschappij⁶⁶. Bij spanningen in de samenleving en uitdagingen aan het adres van het geweldsmonopolie kan blijken dat het ambtelijk monopolie de situatie niet kan beheersen en de overheid haar legitimiteit verliest. Van Reenen (1979) beschrijft hoe het geweldsmonopolie kan reageren en zich kan aanpassen aan deze veranderde eisen. De legitimering van geweld ontstaat namelijk niet in een vacuüm, maar juist in het proces waarin geweld wordt gebruikt en macht wordt gecontesteerd. In deze paragraaf ga ik in op de dynamiek die ontstaat op het moment dat het geweldsmonopolie uitgedaagd of bedreigd wordt en er dus sprake is van een crisissituatie.

“Het ambtelijk geweldsmonopolie is in zijn routinematig functioneren niet bij machte om aan politieke noodsituaties het hoofd te bieden. Dit monopolie kan alleen goed functioneren, als de

---

afkomst, geslacht, kleur, taal, of seksuele identiteit. Gewetensgevangenen hebben geen geweld gebruikt of gepropageerd. Gevangenen die dit wel hebben gedaan noemt Amnesty ‘politieke gevangenen’”. www.amnesty.nl Mapuche activisten maken niet dit onderscheid tussen gewetensgevangenen en politieke gevangenen.

⁶⁵ Het zou ook nog zo kunnen zijn dat bedoeld wordt dat verdachte weliswaar het tenlastegelegde feit heeft begaan, én dat dit een strafbaar feit oplevert, maar dat men van mening is dat de dader niet strafbaar is. Dit is bijvoorbeeld het geval bij noodweerexces.

⁶⁶ Van Reenen verwijst bijvoorbeeld naar de verschillen tussen het geweldsmonopolie in een industriële samenleving in vergelijking met een verzorgingsstaat.

politieke overheid erin slaagt het recht op gehoorzaamheid en geweld te behouden. Wordt dat recht plotseling opgezegd, dan ontstaat tegelijkertijd een probleem voor de gezagsrol én voor de geweldsrol. In afwijking van het beeld dat we kennen van het ambtelijk geweldsmonopolie, gaat de *politieke overheid* zich nu met ongehoorzaamheid en geweldsincidenten bemoeien. Dat gebeurt op een specifieke wijze; ook in de noodsituatie blijft de politieke overheid verre van geweld. Zij beperkt zich tot strategieën die bedoeld zijn haar legitimiteitspositie te behouden of versterken” (van Reenen 1979:82).

Een politieke noodsituatie ontstaat als een nieuwe politieke elite, voorzien van een omvangrijk eisenpakket, bereid is wanorde en geweld te riskeren, ten behoeve van een snelle machtsverschuiving. Deze de-institutionaliseringbeweging, brengt de heersende politieke elite in een concurrentiepositie ten opzichte van de nieuwe elite. Machtsverlies dreigt. Dit noemt Van Reenen de “politieke noodsituatie” (1979:83). In zulke situaties schiet de routine van het ambtelijk geweldsmonopolie tekort. Legitimiteitscrises zijn niet met geweld oplosbaar, integendeel; in de meeste gevallen versterkt overheids geweld die crisis nog. Als de dominante waarden van gezags- én geweldsrol worden bedreigd, moet ook de politieke overheid ingrijpen. Zij doorbreekt daarmee het ambtelijke patroon waarin de politieke overheid zich uitsluitend bezighoudt met geïnstitutionaliseerde machtsuitoefening. Zij tracht via legitimeringsstrategieën de vrijwillige gehoorzaamheid op peil te houden (ibid., 1979:84). Op het moment dat de legitimiteit van de politieke overheid ter discussie staat, kunnen de geweldsspecialisten niet werken vanuit de vanzelfsprekendheid die kenmerkend is voor een stabiele situatie. Het belang van de geweldsspecialisten, namelijk het behoud van het feitelijk geweldsoverwicht, raakt onder invloed van het belang van de politieke overheid, te weten het behoud van de legitimiteit. Het ambtelijk geweldsmonopolie en de strikte ambtelijke ethiek worden dan verlaten. Hiervoor in de plaats komt een flexibeler geweldsmonopolie dat geschikt is om op de complexere dreigingen adequaat en effectief te reageren. Ook in het Mapuche conflict zullen we zien dat niet alleen op grond van de ambtelijke ethiek wordt gehandeld.

In deze paragraaf ga ik in op de uitdaging die het Mapuche conflict vormt voor het geweldspotentieel en het rechtenmonopolie in de 8^e, 9^e en 10^e regio van Chili. Dat is de regio waar Mapuche activisten over spreken als ze het hebben over autonomie, “*Wallmapu*”, de regio die Figueroa aanduidt als ‘Far West’. Duidelijk is dat sprake is van een politieke noodsituatie.

6.3.1 De legitimiteit van het geweldsmonopolie in het geding

Van Reenen beschrijft dat in reactie op de politieke noodsituatie overgegaan kan worden tot vereenvoudiging van de werkelijkheid. “Eén element uit de complexe realiteit wordt gerepresenteerd als van vitaal belang voor het voortbestaan van de staat, voor de welvaart, of de fysieke overleving van het volk” (van Reenen 1979:29). Mensen gehoorzamen aan machtsuitoefening onder andere op grond van waarden. Dat speelt bij deze vereenvoudiging van de werkelijkheid een rol. In het terrorisme discours wordt de legitimiteit van het geweldsmonopolie en het hardere repressieve optreden gegrond op de nationale veiligheid, de ‘publieke’ veiligheid van de slachtoffers en een beroep op mensenrechten.

Nationale veiligheid

De legitimatie van repressief overheidsoptreden berust veelal op de ‘nationale veiligheid’. Niet voor niets werd door de Chileense staat verschillende malen de wet op de staatsveiligheid⁶⁷ ingeroepen om Mapuche activisten te kunnen veroordelen tegen zwaardere straffen (FIDH 2003:329 en Rojas 2001). Dit gebeurde in 1997 op verzoek van Bosque Arauco (Barrera 1999). Deze bevoegdheid om straffend op te treden, evenals de plicht om de nationale veiligheid te garanderen, berusten op de idee van een nationale identiteit en een nationaal belang (Jabri, 1996:135). In hoofdstuk *Etniciteit* ben ik uitgebreid ingegaan op de betekenis van een nationale identiteit. Deze identiteit speelt een belangrijke rol in de legitimatie van de overheid.

---

⁶⁷ Ley Seguridad del Estado, ley 12.927

“The ‘nation’, ‘national interest’, ‘national security’, ‘national well-being’, ‘national sovereignty’, ‘national self-determination’ are all conceptual categories which rely on a sense of collective identity with an imagined past which binds individuals across class, gender, income levels and other forms of division amongst the citizenry” (Jabri, 1996:135).

De overheid, de natie en de staat worden zo eigenlijk geconceptualiseerd als samenvallende entiteiten (Jabri, 1996:136). Daarom berust ook het geweldsmonopolie op het nationale burgerschap. Dit zie je terug bij oorlogen die gevoerd worden in naam van een staat. Dit vereist de legitimiteit van een collectieve identiteit van de natie. Het leger is een collectief dat formeel de natie en de algemene wil vertegenwoordigt. Ditzelfde geldt voor officieren van justitie en politie. Deze representativiteit zie je gesymboliseerd in uniforms, die elke vorm van individualiteit formeel negeren. Ook zie je het gesymboliseerd in de nationale vlag en in de foto van Lagos die op elk OM, het politiekantoor, in de rechtszaal en in elke gevangenis hangt. Deze symbolen weerspiegelen de eenheid van de organen en hun rol als vertegenwoordigers van de natie. Zo wordt de werkelijkheid vereenvoudigd. Het geweld van een leger in een oorlog en het binnenlandse optreden van politie en justitie worden dus gezien als legitiem omdat ze de ‘algemene wil’ zouden uitvoeren (Jabri 1996). Hier komt het criterium naar voren dat Jabri formuleert ten aanzien van een succesvol discours: factionele belangen worden voorgesteld als universele belangen (ibid., 1996:97). Burgers worden, ook al zijn ze niet direct betrokken bij een oorlog, via hun nationale identificatie (en hun rol in de economie) geïncorporeerd in de oorlogvoeringsmachine (Jabri 1996:139). Zo ook worden burgers, ook al zijn ze niet zelf betrokken bij het opsporen en berechten van criminelen, toch hierin betrokken door hun nationale identificatie met de staat en het geweldsmonopolie⁶⁸.

Om het geweldsmonopolie te kunnen gebruiken is dus onder andere de nationale identiteit van belang. Om op te kunnen treden is echter niet alleen een nationale identiteit nodig, ook is noodzakelijk dat het conflict of het probleem gedefinieerd wordt in nationale termen waarbij de staat dus betrokken is. Zolang huiselijk geweld of verkrachting binnen het huwelijk gedefinieerd werden als een probleem tussen particulieren waar de staat niets mee te maken had, konden justitie en politie daar niet strafrechtelijk tegen optreden. Zodra een dergelijke problematiek echter gedefinieerd wordt in termen van een ‘nationaal belang’ geeft dit een soort natuurlijke motivatie voor de overheid om op te treden. In het begin van de jaren '90 zag de overheid het Mapuche conflict als een zaak van particulieren tegenover elkaar, waar zij dus niets mee te maken had (Barrera 1999). In de loop der jaren is dat veranderd. In een interview in de krant in 2002 werd aan de staatssecretaris van binnenlandse zaken, Sergio Correa Sutil, gevraagd of we hier te maken hadden met een veiligheidsprobleem voor het land. Het antwoord was “ja”⁶⁹. Raúl Bustos sprak in de rechtszaak over de “waardigheid van Chili”, de “ziel en geest van Chili” en de “natie”. Juan Augustin Figueroa zei: “we hebben niet de noodzakelijke bescherming die we als *burgers van Chili* zouden moeten hebben!”. Zo wordt in het terrorisme discours de werkelijkheid zo voorgesteld dat optreden door justitie en politie niet alleen legitiem, maar ook geboden is. Deze verwijzingen naar een nationaal probleem en nationaal belang enerzijds en een nationale identiteit anderzijds zorgen er dus concreet voor dat in het Mapuche conflict bijvoorbeeld het gebruik van de wet op de ‘staatsveiligheid’ mogelijk gemaakt wordt. Het criminalisering discours ziet dit juist als één van de vormen van criminalisering van een sociale beweging.

Veiligheid van slachtoffers

Een belangrijke waarde waar een beroep op wordt gedaan en een succesvolle vereenvoudiging van de werkelijkheid ligt in de bescherming van (de rechten van) slachtoffers. “Wij voelen ons verantwoordelijk om de slachtoffers te beschermen” legde Esmirna Vidal me uit. “Zij vragen aan ons: ‘hoe lang nog???’” Dit lijkt objectief en onpartijdig. Maar wie bepaalt wat slachtoffers zijn en wie daders? Het label ‘slachtoffer’ is richtinggevend, want voor slachtoffers ‘moet’ je het natuurlijk altijd opnemen. In de “violent imaginaries” wordt gespeeld met dit begrip ‘slachtoffers’. De officier van justitie Raúl Bustos sluit zijn betoog af: “In dit tribunaal hebben die mensen een stem gekregen, die

⁶⁸ In het hoofdstuk *Identiteit* hebben we gezien op welke manier een dergelijke identificatie tot stand komt in een wisselwerking tussen *agency* en *structure* waarbij institutionele en discursieve praktijken in de maatschappij een belangrijke rol spelen.

⁶⁹ *Mercurio* 23 september 2002

normaal geen stem hebben: de slachtoffers”. Dat is exact dezelfde slogan als de Mapuche activisten hanteren ten aanzien van uitgesloten Mapuches in *comunidades*: stem geven aan degenen zonder stem. Gerhard Jequer vroeg me: “hoe kan het nu dat de agressors goed zijn en de slachtoffers slecht?” Voor hem is het de wereld op zijn kop. De verhaalde werkelijkheid van slachtoffers moet in de rechtszaal weer inzichtelijk gemaakt worden. Dat kan door ‘gerechtigheid’.

In het proces in Angol worden verschillende mensen opgeroepen die met soortgelijke problematiek als Juan Augustin Figueroa te maken hebben. Zo wordt een groep slachtoffers geconstrueerd. Er wordt benadrukt dat Figueroa niet de enige is en dat heel veel mensen bang zijn. Mensen worden met elkaar geïdentificeerd op grond van een slachtofferschap. De werkelijkheid wordt zo geïnterpreteerd dat een categorie ontstaat met het etiket ‘slachtoffers’. Om deze groep slachtoffers te beschermen wordt een nieuwe term geïntroduceerd: ‘*seguridad publico*’⁷⁰. Om deze publieke veiligheid te waarborgen wordt onder andere de Anti terroristenwet ingezet en heeft de overheid zich bijvoorbeeld als klager bij het proces in Angol gevoegd omdat zij het als haar wettelijk voorgeschreven plicht ziet te zorgen voor de veiligheid van mensen en goederen in de regio⁷¹. ‘Publieke veiligheid’ staat zo tegenover de ‘individuele veiligheid’, die in andere processen centraal staat. De *seguridad publico*. Een nieuwe term wordt geïntroduceerd. Dat verandert het delict. Dat verandert het conflict. Onder de slachtoffers vallen nu niet alleen de mensen die *direct* te maken hebben gehad met delicten, maar óók de mensen die *bang* zijn om daar mee te maken te krijgen. De aanklager spreekt van een “geobjectiveerde angst”. Zo wordt door de constructie van een groep slachtoffers, de constructie van angst en de verwijzing naar de bescherming van slachtoffers in het terrorisme discours een legitimatie geconstrueerd om op te treden.

We hebben gezien dat angst te maken heeft met risico, en risico met datgene wat in een maatschappij en in een discours benadrukt wordt. In het terrorisme discours wordt de maatschappij gezien als een zogenaamde ‘risico-maatschappij’ waarin vooral verwachtingen worden gewekt ten aanzien van een maakbare veiligheid. Het discours in een dergelijke maatschappij is gebaseerd op gedeelde angsten, in plaats van gedeelde idealen (Lissenberg e.a. 1999). De identificatie van slachtoffers en potentiële slachtoffers is inderdaad gebaseerd op gedeelde angst. Het gevaar van deze visie is dat “security takes precedence over peace” (Galtung in: Miall 2001).

Mensenrechten

Niet alleen ‘nationale veiligheid’ en ‘slachtoffers’ zijn discursief krachtige termen die een heldere richting aangeven. Ook ‘mensenrechten’ nemen tegenwoordig een belangrijke plaats in binnen de discoursen⁷². Zo zegt Raul Bustos tijdens de rechtszaak: “slachtoffers hebben ook mensenrechten”. De verdediging van mensenrechten is net als de nationale veiligheid een natuurlijke motivatie om op te treden. Het gebruik in deze context van het begrip mensenrechten is interessant aangezien dit begrip eigenlijk een soort ‘eigendom’ was van het discours van de Mapuche activisten. Hier wordt het discours omgedraaid en tegen ze gebruikt.

In deze paragraaf is naar voren gekomen op welke manier het terrorisme discours de positie van het geweldsmonopolie legitimeert als haar machtspositie ter discussie staat door de werkelijkheid vereenvoudigd voor te stellen. We hebben gezien hoe het geweldsmonopolie in samenhang met onder andere de waarden ‘nationale veiligheid’, ‘nationaal belang’, ‘publieke veiligheid’ en ‘mensenrechten’ aan de overheid de legitimiteit kan geven tot gewelddadig optreden. Door het naar voren halen van deze waarden wordt de status quo en het optreden van het geweldsmonopolie daarin als

---

⁷⁰ publieke veiligheid

⁷¹ De *gubernación* van Malleco, een provincie binnen de IXe regio, heeft zich als klager in het proces in Angol gevoegd. De vertegenwoordigende advocaat beriep zich op mijn vraag naar de motivatie hierachter op de plicht van de overheid zorg te dragen voor de bescherming van veiligheid van mensen en goederen. In Chili bestaat de mogelijkheid om als slachtoffer op te treden als klager in een strafproces gestart door het OM.

⁷² Met name de internationale gemeenschap waaronder de Verenigde Naties speelt een belangrijke rol in de vormgeving van dit concept.

vanzelfsprekend en ‘natuurlijk’ voorgesteld. Dit is een kenmerk van een succesvol hegemonisch discours (Jabri 1996:97).

Doelrationaliteit

Een tweede manier om te reageren op veranderingen in de maatschappij en verlies van legitimiteit, is een verandering van rationaliteit. Het ambtelijk geweldsmonopolie en de inzet van politie en justitie tegen politiek gemotiveerde groepen heeft, niet altijd succes. Door veranderingen in de samenleving blijkt de waardenrationaliteit niet altijd houdbaar en moet soms worden teruggevallen op de doelrationaliteit (van Reenen 1979:30). Dit gebeurt in het Mapuche conflict op het moment dat de effectiviteit van het geweldspotentieel ter discussie staat. De eerder naar voren gekomen ideeën van straffeloosheid en het almaar voortdurende conflict, maken dat de vraag gesteld wordt of het repressieve beleid wel effectief is, en of er niet naar de consequenties gekeken moet worden. Dat betekent een overgang van de waardenrationaliteit naar de doelrationaliteit. De scheiding tussen politieke en ambtelijke rollen is dan minder absoluut, de flexibiliteit van gedrag is groter en er wordt meer in termen van kosten en baten gedacht. Het ambtelijke monopolie houdt sterk vast aan de waardenrationaliteit, het terrorisme discours daarentegen valt veel meer terug op de doelrationaliteit. Dit zien we ook terug in de ‘War on Terrorism’, waarin op grote schaal verworven waarden flexibel gehanteerd worden op het moment dat een kosten-baten analyse de doeltreffendheid van bepaalde maatregelen voorschrijft⁷³. Overigens sluiten waardenrationaliteit en doelrationaliteit elkaar niet geheel uit. Er is sprake van een continuüm.

6.3.2 Dynamische schatting

In de vorige paragraaf hebben we gezien op welke waarden het terrorisme discours terugvalt om repressief optreden van justitie en politie op basis van het geweldsmonopolie te legitimeren en hoe doelrationaliteit opkomt naast de waardenrationaliteit. In deze paragraaf zal ik ingaan op de verschillende manieren waarop een crisissituatie beoordeeld kan worden. Het zal blijken dat dit van essentieel belang is voor de zogenaamde “legitimeringsstrategie” die gekozen zal worden. Het geweldsmonopolie valt dus op te delen in twee kanten: het politieke deel ofwel “gezag” en de uitvoerders ofwel “geweldsspecialisten”. Er zijn confrontaties die enkel een uitdaging zijn aan het adres van de geweldsspecialisten, zoals bij kermisrellen en oudjaarsrellen. In dergelijke situaties bestaat er weliswaar een belang bij het geweldspotentieel om de feitelijke overmacht te herstellen. De politieke overheid is echter niet in het geding. Andere confrontaties zijn wel degelijk (ook) een bedreiging voor het rechtenmonopolie, dat wil zeggen dat het vertrouwen wordt opgezegd. Van zowel het gezag, als de geweldsspecialisten, kunnen we de reactie analyseren op het moment dat ze bedreigd of uitgedaagd worden. Deze reactie gebeurt op basis van wat van Reenen noemt “dynamische schatting”. Op grond van een subjectief wereldbeeld wordt een afweging gemaakt van de situatie en de te verwachten gevolgen. Hierbij wordt gesteund op dominante waarden die voortvloeien uit persoonlijke opvattingen en maatschappelijke structuren (van Reenen 1979). De dynamische schatting duidt op “het geschatte politieke machtsverlies dat met een uitdaging samenhangt” (van Reenen 1979:142). “Op basis van deze schatting veroorlooft de overheid zich om uitdagingen van publieksgroepen die géén issues presenteren en soms ook van groepen die dat wél doen, als a-politiek te benoemen” (ibid., 1979:143). Zo wordt gekozen voor een strategie om de legitimiteit van het gezag te versterken.

De geweldswaardige uitdaging

Van Reenen (1979) introduceert het begrip “geweldswaardigheid”. Welk gedrag is geweldswaardig? Welk gedrag vereist het optreden van justitie en politie? Hier is het begrip criminalisering relevant. De vraag wat wel en wat niet “geweldswaardig” is, kan gedurende de tijd veranderen. Criminalisering van een gedraging is het proces waarin bepaalde gedragingen langzamerhand binnen een maatschappij als verwerpelijk worden gewaardeerd. Jabri stelt dat er enkele binaire opposities zijn die een belangrijke rol spelen in een “discourse of violence”. Eén hiervan is ‘wij’ versus ‘zij’. Deze oppositie is uitgebreid

---

⁷³ Hierbij verwijs ik onder andere naar schendingen van het recht op privacy, het ‘lex-certa’ beginsel en de huidige praktijken op Guantanamo Bay

aan de orde geweest in de hoofdstukken *Identiteit* en *Etniciteit*. Een andere belangrijke binaire oppositie is ‘conformity’ versus ‘dissent’ (Jabri 1996:108). Deze oppositie is cruciaal in de beschouwing van criminaliteit en geweldswaardig gedrag. Dit kan leiden tot strafbaarstelling en tot optreden van justitie en politie in de vorm van opsporing, vervolging en eventueel berechting en bestraffing (Lissenberg e.a. 1999:25). Dit is een proces dat bijvoorbeeld heeft plaatsgevonden met het huidige delict verkrachting in Nederland. Je kunt ervan uitgaan dat datgene dat in de strafwet als delict is omschreven, valt onder de definitie van criminaliteit. Uitgaande echter van het perspectief dat er geen a priori categorie criminaliteit bestaat, is het van belang te kijken naar het proces waarin bepaalde gedragingen strafbaar worden gesteld. Discours vestigt de aandacht op de sociale constructie van de werkelijkheid. “Criminaliteit is een sociale constructie bij uitstek” (Lissenberg e.a., 1999:210).

Voor de beoordeling van en een onderzoek naar geweldswaardig gedrag zijn de volgende vragen relevant: Welke groepen in de samenleving zijn erin geslaagd hun eigen opvattingen over goed en kwaad in de strafwet vast te leggen? En hoe en waarom worden sommige aangelegenheden binnenskamers, informeel, afgehandeld terwijl andere kwesties worden gedefinieerd als misdaad waar politie en justitie aan te pas komen en waarop dus formeel wordt gereageerd? (Lissenberg e.a., 1999:25). Karl Marx heeft bijvoorbeeld in 1848 de onder druk van grootgrondbezitters tot stand gekomen strafbaarstelling van het verzamelen van sprokkelhout als de criminalisering van een gewoonterecht van de armen gekwalificeerd (Lissenberg e.a. 1999:59). In dit proces zijn de criteria van Jabri voor een succesvol hegemonisch discours relevant: factionele belangen worden voorgesteld als universele belangen, tegenstellingen worden succesvol ontkend en de huidige situatie wordt “genaturaliseerd” en gereificeerd (Jabri 1996:97). Vaak wordt impliciet partij gekozen voor de heersende orde en wordt op vragen naar normvorming en naar de politieke dimensie van criminalisering en strafrechtstoepassing niet ingegaan (Lissenberg e.a., 1999:199). In dit hoofdstuk haal ik expliciet deze verbinding tussen criminaliteit en politiek naar voren. De vraag die centraal staat is: “wat is geweldswaardig gedrag en welk gedrag moet de overheid daar tegenover stellen?” (Van Reenen 1979:62). Deze vraag wordt in het terrorisme discours en het criminalisering discours verschillend beantwoord.

6.3.3 Terrorisme

Een dynamische schatting wordt gemaakt op basis van een wereldbeeld, een verhaal over de werkelijkheid. Om inzicht te krijgen in de legitimering van geweld in de dynamiek van het conflict en de plaats van het geweldsmonopolie daarbinnen, is het noodzakelijk in te gaan op de discourses die de achtergrond vormen van het optreden van individuen die zich baseren op het geweldsmonopolie. Daarom zal ik hier ingaan op de wijze waarop de inbreuk op de machtspositie van het geweldsmonopolie wordt verhaald en geïnterpreteerd. Dit wil zeggen dat ik zal onderzoeken op welke manier bepaalde acties worden gedefinieerd als geweldswaardig gedrag. De twee discourses die hierin tegenover elkaar staan en strijden om de hegemonie zijn het terrorisme discours en het criminalisering discours. De schatting die door het terrorisme discours gemaakt wordt, is dat het geweldsmonopolie wordt uitgedaagd door terrorisme⁷⁴. Ik zal ingaan op de rol van deze kwalificatie voor de legitimatie van het geweld dat wordt gebruikt op basis van het geweldsmonopolie.

Wat is terrorisme?

Over de hele wereld wordt nu de vraag gesteld: wat is terrorisme? Wat kunnen we doen tegen terrorisme? In de woorden van Sluka is terrorisme momenteel “humankind’s most dangerous contemporary political myth” aan het worden (2002:23). In deze paragraaf wil ik exploreren op welke manier het concept ‘terrorisme’ een rol speelt in het Mapuche conflict. Eerst ga ik in op de definitie van terrorisme en de wijze waarop terrorisme in de verschillende “violent imaginaries” van enerzijds het terrorisme discours en anderzijds het criminalisering discours gekwalificeerd wordt. Hierbij bespreek ik de effecten van de kwalificatie ‘terrorist’. Vervolgens ga ik in op een belangrijk debat

---

⁷⁴ In het archief van de CORMA zit een uitgeknipt krantenartikel met de beschrijving van een politierapport, waarin de terroristische acties door groepen Mapuches van de jaren 2000 en 2001 worden opgesomd. ‘Grupos Mapuches en Actos Terroristas’.

tussen de discoursen: in hoeverre representeren de zogenaamde ‘terroristen’ het Mapuche volk en hebben zij hun steun? Het zal duidelijk worden dat dit cruciaal is in de keuze voor de te volgen legitimeringsstrategie.

December 2002 worden verschillende Mapuche activisten van de radicale organisatie Coordinadora Arauco Malleco opgepakt⁷⁵. De kranten spreken erover dat de organisatie ‘onthoofd’ en ‘opgerold’ is⁷⁶. Na zes maanden voorafgaand onderzoek door het Openbaar Ministerie worden deze mensen opgepakt op grond van de aanklacht “*asociación ilícita terrorista*”⁷⁷ (Osorio 2003). De Anti terroristenwet wordt nu ingezet. Op grond hiervan kunnen deze mensen gedurende het verdere onderzoek vastgehouden worden.

Wat betekent dit nu? Wat betekent terrorisme? Er bestaan verschillende definities van terrorisme. Veel definities van terrorisme sluiten de staat als actor buiten. Hier is echter geen objectieve reden voor. Sluka stelt daarom de volgende definitie van terrorisme voor: “the policy of using acts inspiring great fear as a method of ruling or of conducting political opposition” (Nagengast 1994 in: Sluka 2002:22). Het criminalisering discours in het Mapuche conflict verwijst regelmatig naar “terrorisme van de staat” in teksten over de moord op Alex Lemún. De Anti terroristen wet geeft een definitie waarin als voorwaarde voor terrorisme wordt gesteld, dat de gepleegde delicten ofwel het doel hebben angst te genereren onder de bevolking, ofwel het doel hebben beslissingen van de autoriteiten te beïnvloeden of eisen te stellen (Wet 18.314).

Men is het er in de twee discoursen over eens dat ‘terrorisme’ veroordeeld en ‘terroristen’ opgepakt moeten worden. In theorie denkt men hetzelfde over terrorisme, toch bestaat er een fundamenteel verschil tussen de visies op wat terrorisme in de sociale *werkelijkheid* nu is. In de praktijk beoordelen de discoursen bijvoorbeeld het stichten van branden door Mapuche activisten verschillend. Het terrorisme discours bestempelt deze acties als terroristisch: “*Grupos Mapuches en actos terroristas*”⁷⁸ (Declaratie CORMA e.a. 2002). Mapuche activisten zien zichzelf echter niet als terroristen. Niet alleen degenen die aanslagen plegen, maar ook Mapuche activisten die aanslagen weliswaar niet op prijs stellen.

Waarin bestaat dan het verschil in de kwalificatie van de acties? Het terrorisme discours stelt ten eerste dat er angst en een gevoel van onveiligheid bestaat in de regio. Hierbij baseert Esmirna Vidal zich op een studie die het OM heeft uitgevoerd in de regio⁷⁹. Het criminalisering discours ontkennt deze angst. Een Mapuche man aanwezig bij de rechtszaak in Angol zei mij: “volgens een enquête hebben we de steun van 85 % van de Chileense bevolking. Hoe kan er dan angst zijn?” Het terrorisme discours stelt ten tweede dat er sprake is van een patroon in de aanslagen en dat het doel van de acties is om angst aan te jagen. Het merendeel van mijn informanten van Mapuche activisten ontkennde dat het doel is om angst aan te jagen onder de bevolking: “Dan zouden we wel een bom op de stad gooien”, zei X mij⁸⁰. Het terrorisme discours stelt tot slot dat er geen sprake is van een breed gedragen *politiek* doel (slechts economisch gewin) en dat de acties niet worden ondersteund door een sociale achterban. De ontkenning van een politiek doel is een karakteristiek kenmerk van discoursen over terrorisme. Sluka stelt dat men acties reduceert tot “‘evil’ violence which cannot be explained, understood or justified” (2002:23). In gesprek met een bosbouwingenieur vroeg ik hem wat de Mapuche activisten wilden. Hij zei me: “ik weet het echt niet. Ze willen alleen maar kapot maken, om het kapot maken”. Ook Gerhard Jequer zei me “dat hij er echt niet bij kon”. Hij vond het absoluut onbegrijpelijk, probeerde zich wel eens een dag “als Mapuche” voor te stellen. Sarcastisch zei hij me: “waar zullen we nu eens gaan

---

⁷⁵ Op 5 december zijn er 16 Mapuche activisten opgepakt (interview Esmirna Vidal op Kolectivo Lientur). Op 27 januari zijn 24 Mapuche activisten opgepakt (Osorio 2003).

⁷⁶ Zie *Austral* december 2002 en Osorio 2003.

⁷⁷ onwettige terroristische vereniging

⁷⁸ Mapuche groepen in terroristische acties

⁷⁹ Zo vertelde ze in haar gesprek met mij op 6 januari 2003.

⁸⁰ Juana gaf wel aan dat het doel van acties is om angst aan te jagen en op die manier de particulieren met wie zij haar *comunidad* een landdispuut heeft zover te krijgen dat ze zouden verkopen. Toch vond zij hun acties absoluut onder het etiket terrorisme vallen.

stelen?”. Het criminalisering discours stelt in tegenstelling tot het terrorisme discours dat er absoluut een politiek doel én een brede steun hiervoor is. Deze verschillen zullen hierna nog verder aan de orde komen⁸¹.

Het enige waar de discoursen wat betreft de kwalificatie van feiten in overeenkomen is de constatering dat over het algemeen bij terrorisme wordt gedacht aan iets groters, desastreuzers en ergers. “Als het terrorisme zou zijn, dan konden de officieren van justitie nu toch niet zo rustig over straat lopen?” merkte Mapuche activist G. op. Toch is dat voor het terrorisme discours geen reden om de acties niet het kenmerk ‘terrorisme’ te geven. “Weliswaar is het hier niet zo dramatisch als dat bijvoorbeeld het geval was op Bloody Sunday, in essentie gaat het wél om hetzelfde en is het terrorisme”, stelde een advocaat van het regionaal Openbaar Ministerie in Temuco⁸².

Effect kwalificatie terrorist

In het terrorisme discours is momenteel een belangrijke ontwikkeling te zien. In gesprekken met mij benadrukten velen dat er weliswaar sprake was van *terroristische acties*, maar dat het toch niet zo was dat we nu te maken hadden met *terroristen*. Sommige advocaten bij het OM, en ook de advocaten van Mininco maakten dit onderscheid expliciet. Zij schenen zich sterk bewust van de extra lading die het label ‘terrorist’ met zich meebrengt, en schenen deze lading (nog) niet aan de betreffende personen te willen toekennen. De Declaratie van de CORMA e.a. van 2002 spreekt enerzijds over ‘terroristische acties’ en anderzijds over ‘groepen terroristen’. Zo is begonnen aan een volgende stap in de verscherping en polarisering van de discoursen waarin het label ‘terrorist’ meer en meer gebruikt gaat worden om specifieke mensen mee aan te duiden.

Eenmaal terroristen genoemd, komen de Mapuches niet makkelijk van dit imago af. Krantenkoppen, rechtszaken en dagelijkse gesprekken bevestigen keer op keer dit stereotype. Ariël Ancalaf zei me: “er is zeker een stigma. Want bij alles wat er nu gebeurt, denken ze dat wij het gedaan hebben. We worden van alles beschuldigd”. In hoofdstuk *Identiteit* kwam naar voren dat het belangrijk is om te constateren dat de stereotypen die het gevolg zijn van categorisatie op hun beurt weer deze categoriserende processen in stand houden en de discursieve en institutionele continuïteiten reproduceren (Jabri, 1996:127). Daarom benadrukten enkele meisjes tijdens de culturele bijeenkomst *Petu Mogelein* in Temuco dat ze in hun acties, zoals culturele bijeenkomsten of het ophalen van voedsel, voorop willen stellen dat ze geen terroristen zijn. Een belangrijk issue in de huidige strijd is het bevechten van dit stereotype.

Als het is ‘gelukt’ de acties door Mapuche activisten gekwalificeerd te krijgen volgens de delictomschrijving van artikel 1 van de zogenaamde Anti terroristenwet, heeft dat verstrekkende gevolgen. De benaming ‘terrorist’ brengt met zich mee dat het geen enkele uitleg meer behoeft, waarom je die persoon zou vervolgen en een zo zwaar mogelijke straf zou opleggen. In het huidige internationale klimaat⁸³ behoeft het ook geen nadere toelichting waarom er extra zware wetgeving bestaat om terroristen aan te pakken: ruimere opsporingsbevoegdheden en zwaardere celstraffen⁸⁴. Dat is ook precies waar de Anti terroristenwet van Chili mogelijkheid toe biedt. Men kan hierbij vraagtekens zetten⁸⁵. Sluka zegt hierover:

---

⁸¹ Opvallend is dat in geen van de discoursen wordt gerefereerd naar de aard van het slachtoffer. Me basierend op de discoursen omtrent de huidige “war on terrorism” lijkt een belangrijk aspect van terrorisme dat de slachtoffers arbitrair zijn en onschuldig in de ogen van de slachtoffers zelf.

⁸² In een interview op 6 januari

⁸³ Men verwijst naar de Resolutie 56-88 van 24 januari 2002 van de VN waarin ‘etnisch terrorisme’ veroordeeld wordt (Declaratie 2002).

⁸⁴ De CORMA heeft in haar archief ook de Resolutie aangenomen door de Algemene Vergadering op 18 september 2001 waarin de terroristische aanvallen op 11 september 2001 veroordeeld worden en besluiten worden genomen ten aanzien van internationaal terrorisme.

⁸⁵ Ik houd mijn hart vast als ik in de krant uitspraken lees van mensen die stellen dat in het geval van terroristen foltering geoorloofd is. Het hek is van de dam, als een discours erin slaagt andere mensen als terroristen te bestempelen (‘Docent duitse officieren keurt folteringen goed’ in: *Parool* 12 mei 2004 p. 9).

“The [British] government and security forces portray the IRA and INLA as ‘terrorists’, ‘criminals’ and ‘monsters’ not only as a deliberate means of denying their political legitimacy, but also as a means of legitimizing their own use of naked power and political, legal, and military repression to combat them” (1989:160).

Zulaika & Douglass (1996) stellen dat veel van terrorisme niets anders is dan discours.

“We are bothered by the referential invalidity, the rethorical circularity that is all too characteristic of much that goes under the rubric of ‘terrorism’. It is the realitymaking power of the discourse itself that most concerns us – its capacity to blend the media’s sensational stories, old mythical stereotypes, and a burning sense of moral wrath. Once something that is called ‘terrorism’ becomes established in the public mind, ‘counterterrorism’ is seemingly the only prudent course of action” (ibid., 1996:ix).

Op deze manier wordt ook in het Mapuche conflict een geweldsspiraal in werking gezet.

Zulaika en Douglass (1996) poneren de stelling dat wellicht het discours dat terrorisme omhult een groot deel van de verantwoordelijkheid draagt voor aanslagen. Dit zou zo kunnen zijn omdat één van de aannames van terrorisme is, dat je met terroristen niet kunt praten: dat zijn “kooks, crazies, demented, or at best misguided” (1996:x). Zo wordt dus de politieke dialoog vermeden. Stigma’s en stereotypen worden op deze manier gereproduceerd. Het proces van sociale uitsluiting kan zo versterkt worden. René van Swaaningen stelt dat dit verder regelovertredend gedrag in de hand kan werken (in: Lissenberg e.a. 1999:204). Ook in het Mapuche conflict weigeren regelmatig bosbouwbedrijven met ‘*violentos*’ om de tafel te gaan zitten. “Wij willen niet praten met gewelddadigen. Dan geef je gelijk aan deze methode om rechten te verkrijgen”, zegt Francisco Urcilay van Mininco. Binnen het terrorisme discours leeft de aanname dat het conflict slechts wordt verergerd en al is verergerd door beleid van CONADI om de meest conflictieve *comunidades* als eerste grond toe te wijzen⁸⁶. Kloos stelt echter: “deny the adversary all freedom to political manoeuvre, peaceful or military, and he will resort to terrorism” (Kloos, 2001:192). Ook in hoofdstuk *Geweld* is het belang van andere geweldloze vormen van communicatie naar voren gekomen.

‘Encapuchado’

Naar Mapuche activisten wordt in krantenberichten vaak verwezen met de term ‘*encapuchado*’. Dit betekent letterlijk ‘met bivakmutsen’. Activisten dragen tijdens acties t-shirts voor hun gezichten om niet herkend te worden en om het op die manier lastiger te maken voor politie en justitie om individuele schuldigen aan te wijzen. Saavedra wijst er echter op dat het gebruik van deze terminologie in de media nog een ander effect heeft: het draagt bij aan het imago van terroristen ‘geen gezicht’ te hebben, waardoor ze gedehumaniseerd worden (Saavedra 2002:5).

Verschillende aannames

De vraag: “is er sprake van terrorisme?” hangt samen met enkele onderliggende aannames over de wekelijkheid. Enkele hiervan wil ik naar voren halen. Het criminalisering discours redeneert vanuit de perceptie dat “Mapuches” worden opgepakt vanwege hun identiteit. Het terrorisme discours wijst dit van de hand. Het terrorisme discours stelt zich op het standpunt dat de “delinquenten” níet het Mapuche volk representeren, en dat de “delinquenten” geen steun hebben van het Mapuche volk. Achtereen volgens ga ik op deze aannames en constructie ervan in.

Geen racisme

Het terrorisme discours maakt een scherp onderscheid tussen sociale problematiek en justitiële problematiek. Deze verschillende problemen komen in het terrorisme discours overeen met een onderscheid tussen ‘echte’ Mapuches en ‘delinquenten’. Er is een terrorisme probleem met oproerzaaiers. En er is een armoede probleem met vredelievende hardwerkende Mapuches⁸⁷. Deze Mapuches zijn de zogenaamde ‘echte’ Mapuches. “Het is een rustig volk dat in vrede wil leven”, werd

⁸⁶ Dit is één van de conclusies in het document van de CORMA: *Comentarios y razonamientos desarrollados en reunión de comité de contingenci indígena, 20 de diciembre de 2000*

⁸⁷ Zie over de armoede problematiek bijvoorbeeld Berdichewsky 2002.

mij keer op keer verzekerd door mensen van justitie en grondbezitters. “Wij willen niet, dat het lijkt alsof alle Mapuches gewelddadig zijn. Wij willen dat met naam en toenaam de mensen genoemd worden die geweld gebruiken”, zei Francisco Urcilay van Mininco tegen mij⁸⁸. Hier is men bewust bezig de identiteit van de Mapuches een bepaalde betekenis te geven. Aan de Mapuches wordt een essentie toegekend, waar gewelddadig gedrag niet inpast. Justitie poneert zo de volgende stelling: níet ‘de Mapuches’ zijn terroristen. Ze [justitie] zijn immers geen racisten. Het toekennen van een gewelddadige of terroristische eigenschap aan een etnische bevolkingsgroep zou racistisch zijn. “Zij [de ‘delinquenten’] zijn gewoon Chileense burgers. We maken geen onderscheid tussen Mapuches en Chilenen” stelde Pedro García, woordvoerder van het regionaal Openbaar Ministerie, in zijn gesprek met mij⁸⁹. De boodschap is helder: verdachten worden opgepakt als Chileense staatsburgers, niet vanwege hun Mapuche identiteit. Hierbij benadrukken de officieren van justitie en grondbezitters nogmaals hun goede relaties met heel veel Mapuches. Hoofdofficier van justitie Esmirna Vidal legde de nadruk op haar respect voor de “*etnia*” en zei me: “ik ben opgegroeid op het platteland en ken de mensen, ik heb enorm veel respect voor hen”. Binnen het terrorisme discours wordt bijvoorbeeld ontkend dat de CAM een inheemse organisatie zou zijn⁹⁰. Justitie hamert op de gelijkheid voor de wet. Een advocaat van het OM wees mij speciaal op artikel 54 van de *Ley Indígena* waarin gewoontes van inheemse bevolkingen binnen het recht geaccepteerd worden zo lang ze niet in strijd zijn met de grondwet en waarin het recht op een tolk en derhalve het gebruik van de eigen taal wordt neergelegd. Esmirna Vidal: “het gaat om objectiviteit. Als we die laten varen wordt het gevaarlijk. Het gaat om juridische zekerheid. Dat geeft aan de burgers vertrouwen in het juridische systeem. Het zou onzekerheid geven als we een verschil zouden maken tussen rassen, kleuren, politieke partijen of religie. We geloven in transparantie van justitie. We onderzoeken delicten onafhankelijk van de motivatie die erachter ligt”.

Hieruit blijkt de relevantie van de betekenis die door de verschillende discoursen aan identiteit wordt toegekend. De Mapuche activisten zien het namelijk anders: “Wij zijn Mapuches, wij zijn geen Chilenen”. Op die manier wensen zij hun gevangennamen, hun rechtszaak en hun eventuele gevangenschap te zien. Daarom strijden zij voor de titel “politieke gevangenen”, waarbij juist hun Mapuche identiteit centraal staat. Daarom ook strijden zij bijvoorbeeld voor het mogen houden van een *nguillatún* in de gevangenis. “Wij moeten ruimte creëren”, zei X me, verwijzend naar de erkenning van hun identiteit. “De officieren van justitie en rechters zijn racisten”, zei S., doelend op het feit dat ze juist wel als Mapuches zouden worden opgepakt.

Representatie

Een belangrijk debat tussen de discoursen is of de Mapuche activisten wel of niet de Mapuche bevolking zouden representeren. Het terrorisme discours koppelt de daders los van een eventuele achterban. Het zou gaan om enkele radicalen, die niets met het Mapuche volk te maken hebben. “Ook Mapuches zijn bang voor de radicalen”, stelt Esmirna Vidal in een gesprek met mij vlak na de gevangennamen van het merendeel van de radicale Mapuche organisatie CAM. Aanklager Raul Bustos zegt over de verdachten in de rechtszaak: “ze gebruiken de naam van het volk Mapuche” en “ze misbruiken hun zogenaamde functie als *lonko*, want ze hebben zichzelf benoemd”. Hier mengt hij zich in een debat over de betekenis die wordt toegekend aan oude tradities van Mapuches. De daders worden zo ge-de-identificeerd. “De echte Mapuches hebben eelt aan hun handen van het werk op het land”, zei Raul Bustos in zijn requisitoir.

Bij deze uitspraak in de rechtszaal keken de verschillende Mapuches in de bankjes elkaar aan en vergeleken grappend hun handen, of ze wel ‘echte’ Mapuches waren. Ook naderhand werd hier veelvuldig in grappen op teruggekomen: “hé, laat je handen eens zien; ben je wel een echte Mapuche volgens het criterium van meneer Bustos?”

Het blijkt dat ‘het volk Mapuche’ in de verschillende discoursen een andere betekenis heeft en dat dit belangrijke concrete gevolgen heeft.

---

⁸⁸ in mijn interview met hem op 23 januari op het kantoor van Mininco in Temuco

⁸⁹ op 6 januari op het Regionaal Openbaar Ministerie in Temuco

⁹⁰ Zo stelde Esmirna Vidal

Verwant aan deze loskoppeling tussen de delinquenten en het Mapuche volk, is de vaste overtuiging die heerst binnen het terrorisme discours dat de Mapuches “geen slechte personen zijn, maar dat ze geïnfilteerd zijn”, zoals een grondbezitter me zei. Er wordt gewezen naar buitenlanders, communisten en andere groeperingen die profiteren van de Mapuche zaak om hun eigen belangen te behartigen. Strekking van deze aantijgingen is dat niet zozeer ‘de Mapuches’ de boosdoeners zijn, alswel ‘anderen’ zoals buitenlandse infiltranten. “Ze worden gebruikt. Ze bedenken het niet zelf”, zei Gerhard Jequer, een particulier grondbezitter, “het is een extreem linkse ideologie”. “Het moet wel door andere personen zijn geprovoceerd. Want het is niet eigen aan de mensen, aan de Mapuches die ik ken” zei Luchsinger, in zijn getuigenis in de rechtszaak in Angol. Het feit dat het voorkomt dat gehele *comunidades* zich begeven in de strijd, wordt door het terrorisme discours verklaard doordat enkele relschoppers de mensen manipuleren. Zoals een man die mij in de omgeving van Collipulli een lift gaf, zei: “er komen hier buitenlanders en die stoppen dingen in de hoofden van die Mapuches”.

Mapuche activisten noemen deze manipulatie ‘bewustwording’ en ‘educatie’, zoals ook in het hoofdstuk *Etniciteit* duidelijk is geworden. Een activist vertelde me hoe ze langs *comunidades* gingen om het vertrouwen te winnen. Zelfs al zou het zo zijn dat de ideeën niet van de Mapuches zelf komen, en als er steun zou zijn van buitenlandse sympathisanten, en zelfs als de strijdende Mapuches anders zouden zijn dan andere ‘gewone’ Mapuches, binnen het criminalisering discours betekent dat geenszins een delegitimatie van hun strijd. “Wij strijden voor het leven zelf”, is de algemene stelling. “Er zijn mensen die het idee van autonomie niet begrijpen. Er zijn mensen die analfabeet zijn. Die leggen we het uit tijdens bijeenkomsten”, werd mij uitgelegd door T. van *comunidad* Temulemu. “Als we hier klaar zijn, gaan we andere *comunidades* helpen. Aan hen leren hoe wij het gedaan hebben”.

Steun

In samenhang met het debat over de representativiteit van de activisten wordt een debat gevoerd over de steun die de activisten hebben. Het is belangrijk om hier een onderscheid te maken tussen steun voor de (gewelddadige) acties, of steun voor de politieke doeleinden. Justitie stelt dat de activistische Mapuches geen steun krijgen voor hun gewelddadige methoden. Het klopt dat in *comunidades* veelal niet de gehele *comunidad* actief meestrijdt en achter (bijvoorbeeld) de landbezettingen staat. Binnen het terrorisme discours betekent dat een delegitimatie van de strijd. Enkele Mapuche activisten zeiden me echter dat dat gewoon betekent dat men bang is voor de repressie die zou kunnen volgen, wellicht nog vanwege de dictatuur.

Mapuche activisten leggen er de nadruk op dat zij voor hun *politieke* doelen wél de steun hebben van de Mapuche bevolking. “Alle Mapuches identificeren zich met dezelfde problemen”, zei X. En Domingo Marileo: “Niet allemaal volgen we dezelfde weg, maar we staan voor hetzelfde”. De grote opkomst bij de begrafenis van Lemún bewees voor activisten de wijdverbreide steun die zij genieten onder de Mapuche bevolking. Ook de opkomst van vele Mapuches bij de rechtszaak in Angol bewees voor verschillende van mijn informanten dat de verdachten wél respect genieten, ook binnen de *comunidad*, ook al beweerden de officieren van justitie het tegenovergestelde. Dat is ook de reden geweest voor de aanwezigen om daar naar toe te reizen en hun gezicht te laten zien. Zoals een man van de *comunidad* Temulemu mij daar zei: “wij zijn hier allemaal om die leugen tegen te spreken”.

Als in het debat tussen de discoursen over steun gesproken wordt, refereren Mapuche activisten aan de steun voor hun politieke goals. Voor hen is veelal de steun voor de middelen irrelevant. In het terrorisme discours wordt bij de ontkenning van steun juist verwezen naar steun voor gewelddadige middelen. Eventuele politieke goals en steun hiervoor verliezen binnen dit discours relevantie op het moment dat de middelen niet gesteund worden⁹¹. Zo loopt dit debat tussen de discoursen spaak op een verschillende interpretatie van het begrip steun. De vraag in hoeverre activisten steun vinden onder de bevolking is van belang voor het effect van het justitiële beleid. Hier kom ik later in dit hoofdstuk nog op terug.

---

⁹¹ Voor zover politieke goals en steun hiervoor al erkend worden. Politieke goals worden in het terrorisme discours zoals al eerder naar voren is gekomen niet begrepen of geheel ontkend. “Er zijn maar weinig *comunidades* ontevreden” vertelde Esmirna Vidal me.

Dynamische schatting

Het blijkt dat het telkens weer van belang is om te kijken naar begrippen, categorieën, grenzen en de toegekende betekenis. Een conclusie is dat het gebrek aan representatie en steun een belangrijk onderdeel is in de kwalificatie als terrorist. Aan de andere kant verwijst het oppakken vanwege een etnische identiteit op ‘terrorisme van de staat’. Door ‘het gezag’ (de politieke overheid) wordt een dynamische schatting gemaakt van de situatie en op grond daarvan wordt een legitimeringsstrategie ingezet om het rechtenmonopolie overeind te houden. Deze dynamische schatting wordt gedaan op grond van een verhaalde werkelijkheid, een discours. Het is duidelijk dat er een groot verschil zal zijn tussen een dynamische schatting op grond van het criminalisering discours en een dynamische schatting op grond van het terrorisme discours. De bepaling van de geweldswaardige dreiging en welk overheidsgeweld daarbij past loopt zeer uiteen. Het is van belang binnen welk discours de overheid deze dynamische schatting maakt. De strijd tussen discourses is direct gekoppeld aan deze wisselwerking binnen de maatschappij tussen burgers en het geweldsmonopolie. Hierna ga ik in op de verschillende wijze waarop gereageerd wordt bij een bedreiging en uitdaging van het geweldsmonopolie. Zoals al eerder aan de orde is geweest kan het geweldsmonopolie worden verdeeld in een “gezagsrol” en een “geweldsrol”. Eerst zal ik ingaan op de bedreiging van het gezag. Het gezag kan enkele legitimeringsstrategieën hanteren om haar legitimiteit te behouden. Daarna ga ik in op de gevolgen van de uitdaging van de geweldsspecialisten.

6.3.4 Legitimeringsstrategieën

In deze paragraaf ga ik in op de verschillende legitimeringsstrategieën die gevolgd worden op het moment dat de machtspositie van het geweldsmonopolie in gevaar is. Het is belangrijk om in het achterhoofd te houden dat deze strategieën worden ingezet om het bestaan van het geweldsmonopolie en de machtspositie van de overheid te legitimeren. Die boodschap wordt middels deze strategieën zo effectief mogelijk naar de bevolking gecommuniceerd⁹². Deze legitimeringsstrategieën zijn een middel *in de strijd om het rechtenmonopolie*. Van Reenen onderscheidt verschillende legitimeringsstrategieën zoals de de-politiseringstrategie, de marginaliseringsstrategie en de verzoeningsstrategie. Elke strategie berust op een andere dynamische schatting.

Depolitiseringsstrategie

De eerste strategie die van Reenen noemt is de de-politiseringstrategie. Deze strategie wordt gebruikt als men inschat dat de protesterende groep weinig achterban heeft. “Depolitiseringsstrategieën bagatelliseren een conflict, of de politieke betekenis van dat conflict” (1979:38). Dit proces noemt van Reenen “criminalisering”. Een aspect van deze strategie kan zijn dat collectieve verschijnselen en groepsacties van hun gemeenschappelijkheid worden ontdaan en als geïsoleerde en zelfstandige incidenten worden behandeld. Anwandter van Forestal Valdivia zei me: “het beleid is deze acties te behandelen als gewone diefstallen en delicten”. Dat is een typisch voorbeeld van de depolitisering van geweld. Deze strategie vloeit logisch voort uit de ambtelijke ethiek.

Marginaliseringsstrategie

De dynamische schatting die wordt gemaakt op grond van het terrorisme discours is dat de Chileense samenleving te maken heeft met een klein groepje gevaarlijke terroristen, onder andere georganiseerd in de Mapuche organisatie CAM. De legitimeringsstrategie die bij deze dynamische schatting past, is de marginaliseringsstrategie. De marginaliseringsstrategie wordt toegepast als de overheid weliswaar niet de mogelijkheid of bereidheid heeft om het conflict op te lossen, maar de dwarsliggende groep of haar grieven wel zoveel wervingskracht hebben dat machtsverlies te vrezen valt. In dat geval wordt de groep geïsoleerd en naar de marge van de samenleving verwezen. “Tegen sociaal uitgestoten is geweld ter disciplineren acceptabel en te rechtvaardigen, ja gewenst” (Van Reenen 1979:39). Dit gebeurt in het Mapuche conflict nu de term “terrorist” is gevallen. Zo wordt een groep geconstrueerd met wie niemand meer iets te maken wil hebben. De betiteling van organisaties als ‘terroristisch’ is

---

⁹² Ook in hoofdstuk *Geweld* hebben we gezien dat communicatie een belangrijke functie van geweld is.

een vorm van marginalisering. Deze marginalisering werkt het sterkst als het onderscheid en de mogelijkheid tot identificatie al in bestaande discursieve en institutionele continuïteiten liggen ingebed zoals in de vorm van taal of “etnische kenmerken”⁹³ (ibid., 1979:39). Van Reenen beschrijft als een vorm van de marginalisering strategie, dat de opstandigheid gerepresenteerd wordt als ‘gemaakt’ door propagandisten en infiltranten (1979:39). Ook dit aspect zien we terug in het terrorisme discours.

Duidelijk is dat binnen het terrorisme discours een hard repressief optreden tegen de opstandigen op grond van de marginalisering strategie als effectief wordt beschouwd. Het terrorisme discours suggereert dat het terrorisme iets is dat je met gevangennemen kunt tegengaan en kunt stoppen. Het discours gaat ervan uit dat het maar een handjevol Mapuche activisten is dat geweld gebruikt en wil gebruiken⁹⁴. Deze activisten hebben weinig achterban onder de (Mapuche) bevolking. Sterker: ook hun eigen mensen zijn bang voor ze. Slechts weinig *comunidades* zijn ontevreden. De meesten willen gewoon hun land bewerken en geen problemen. Als je dus de radicalen aanpakt, dan ben je van het geweldsprobleem af. De rest van het Mapuche conflict is een politiek en sociaal probleem en moet onder andere door *Mideplan* worden opgelost. Dáárom zal het oppakken van de radicale mensen die wél bereid zijn tot het gebruik van geweld, het geweld in de regio doen afnemen. Mensen zeggen: “sinds de CAM is opgerold, is het aantal aanslagen verminderd” (Emilio Guerra van de CORMA). En: “sinds Ancalaf in de gevangenis zit, is het een stuk rustiger” (Burgemeester van Collipulli)⁹⁵. “Het zijn er een paar die de opdrachten geven” (medewerker van een veiligheidsbedrijfje). Hiermee wordt de idee bevestigd dat het probleem grotendeels veroorzaakt wordt door een handjevol leiders en een kleine groep radicalen. De kleinzoon van Figueroa zei tijdens de rechtszaak: “ik wil dat het geweld stopt. Daarom is ook deze rechtszaak. Eén in de gevangens, als precedent”. Hiermee baseert hij zich dus op de aanname dat dit de activisten zal afschrikken van het gebruik van verder geweld.

Het is duidelijk dat een dynamische inschatting ingebed is in een verhaal over de werkelijkheid. Binnen het criminalisering discours is evident dat repressief optreden op grond van de marginalisering strategie niet effectief is. Uitgaande van de aanname dat de activisten die in de gevangenis belanden de steun hebben van de bevolking, is de overtuiging vanuit het criminalisering discours dat het repressieve optreden van politie en justitie het conflict alleen maar zal aanwakkeren. De verhaalde werkelijkheid van het criminalisering discours gaat uit van de idee dat het niet de individuen zijn, maar dat het gaat om een strijd die veel dieper zit. Voor elke persoon die in de gevangenis belandt, zullen er tien andere opstaan, dat is het credo van de Mapuche activisten. “Marrichiweu!” is een strijdkreet in Mapuzugun die deze gedachte uit. Politieke gevangenen, een verblijf in de gevangenis, politieoptreden en rechtszaken zijn voor Mapuche activisten juist redenen om te blijven vechten. “En als mensen uit de gevangenis komen zullen ze harder vechten dan ooit”, zoals T me zei. Voor Mapuche activisten wordt juist de *resistencia* en het voortdurende verzet als onderdeel van de Mapuche identiteit verhaald. Daarom zal repressie ook niet leiden tot het einde van de strijd⁹⁶. De gevangenis als onderdeel van de ‘opleiding’ tot ware nationalistische Mapuche⁹⁷. “Rats and people come to love the things for which they have suffered...” (Festinger in: Mitchell, 1981:65). Ook daarom zal een verblijf in de gevangenis niet succesvol zijn. Het zijn katalysatoren van de woede. Het is een bewijs van de ongelijkheid en de repressie door de overheid. Het zijn aanknopingspunten om hun eigen achterban te overtuigen. Het zijn verhalen die internationaal naar buiten gebracht worden. Het zijn gelegenheden om organisaties als Amnesty International aan te spreken⁹⁸. Een verblijf in de gevangenis versterkt de ideeën van de betreffende activist. In de gevangenis wordt het verhaal van

---

⁹³ Overigens is marginalisering niet altijd het werk van de overheid. Ook stelt van Reenen dat groepen zichzelf kunnen marginaliseren door hun acties.

⁹⁴ In een declaratie ‘*a la opinion publica*’ 26 januari 2001 door CORMA e.a. wordt bijvoorbeeld gesproken over “*grupos de agitadores*”.

⁹⁵ Nogmaals wil ik benadrukken dat niet alle grondbezitters geloven in dit effect van het repressieve optreden van justitie en politie. Gerhard Jequer bijvoorbeeld geloofde niet dat op deze wijze het politieke probleem opgelost zou worden.

⁹⁶ Dit verschijnsel signaleert Mahmood ook in de strijd van Sikhs voor Khalistan (1996:21).

⁹⁷ in de woorden van T.

⁹⁸ Zoals is gebeurd tijdens de rechtszaak in Angol

repressie en onrecht alleen maar bevestigd. De personen die ik gesproken heb zijn door hun ervaringen met politie en de cel overtuigder geworden van hun idealen en hun strijd.

Repressie heeft eigenlijk alleen dán effect wanneer de objecten van repressie ook de normen accepteren, die door de straffen gereproduceerd worden (Sharp 1973:14). Een sanctie werkt effectiever naarmate de betrokkene meer meewerkt en gehoorzaamt. Anders werkt repressie alleen averechts. Het is helder dat een normbevestigende boodschap niet op de gewenste manier overkomt als er verschillende ideeën bestaan over onderliggende concepten. Het is duidelijk dat Mapuche activisten weigeren te gehoorzamen aan de overheid op het moment dat zij het niet eens zijn met opgelegde normen en waarden. De sancties die worden opgelegd als gevolg van het overtreden van deze normen, zullen daarom niet effectief zijn om legitimiteit te verwerven onder de gestraften. Deze legitimeringsstrategie is ook niet zozeer gericht op het herkrijgen van legitimiteit onder de opstandigen, alswel op het behouden van legitimiteit onder de achterban van de politieke overheid.

Politisering

We hebben gezien hoe binnen de ambtelijke ethiek uitgegaan werd van de dichotomie tussen gezag en de uitvoerders, oftewel het rechtenmonopolie en het geweldspotentieel. In deze paragraaf zullen we zien hoe de geweldsspecialisten ondanks de ambtelijke ethiek in een politieke noodsituatie ook *politieke* overwegingen in zullen brengen. In reactie op het succes van emancipatiebewegingen zal de a-politieke geweldstoepassing doorbreken en er zal politisering van geweldstoepassing plaatsvinden (ibid.,1979:31). Overheidsgeweld politiseert. Van Reenen bedoelt daarmee dat het politieke criterium (het behoud van massale vrijwillige gehoorzaamheid) een rol gaat spelen in de toepassing van overheidsgeweld (1979:321). Dit proces van depolitisering naar politisering is te zien in de dynamiek van de discoursen in het Mapuche conflict en gaat gepaard met rolverwisselingen. Politici gaan zich met geweld bezighouden en geweldsspecialisten gaan zich met politiek bezighouden. Het politiseren van geweld ligt overigens niet in het belang van een overheid. Dit is een reactie op gebeurtenissen in de samenleving. Als de legitimiteit in het geding is, dan is geweld té belangrijk voor het behoud van het geweldsmonopolie om het als a-politiek en zelfstandig machtsmiddel te laten voortbestaan.

Er blijft een groot verschil tussen bijvoorbeeld een pyromaan die een brand sticht en een Mapuche activist die een plantage in brand steekt. Zoals een advocaat bij het Openbaar Ministerie zelf aangaf: “als je een pyromaan achter slot en grendel stopt is het probleem opgelost. Het opsluiten van een Mapuche activist echter lost het probleem niet op”. Justitie weet heel goed dat het oppakken van een Mapuche brandstichter niet hetzelfde is als het oppakken van een willekeurige brandstichter. Het is een politiek probleem. Hiertoe wordt ook overleg gevoerd tussen verschillende ministers waar ook Esmirna Vidal bij aanwezig is⁹⁹. “Het is ingewikkeld” zegt een advocaat van het OM mij. “Het is meer dan een juridisch probleem. Het zijn geen individuen. Het hele land is betrokken”. Een andere advocaat van het OM zegt: “Het is een sociaal probleem, van de hele maatschappij. Dat is ook zo met drugs delinquenten. We weten dat er een andere motivatie achter ligt, dan bij de commune delicten”. Justitie schippert met de wijze waarop ze met deze problematiek om moet gaan. De ambtelijke ethiek komt onder invloed te staan van politieke elementen.

Ook het wetboek begeeft zich op gebieden waar politiek een cruciale rol speelt. De wet die de vorming van een criminele organisatie strafbaar stelt, is hier een voorbeeld van. Zoals al eerder beschreven zijn eind 2002 verschillende leden van de CAM opgepakt op grond van het delict ‘*asociacion ilicita terrorista*’. Dit houdt in dat de CAM wordt gezien als een organisatie die het oogmerk heeft strafbare feiten te plegen. Dit delict stelt handelingen strafbaar nog voordat er een misdrijf of overtreding gepleegd is. Het oogmerk van de organisatie delicten te zullen plegen, staat hier centraal. De

---

⁹⁹ De *Tercera* beschrijft een bijeenkomst over gewelddadige acties in de Mapuche zone tussen de minister van binnenlandse zaken, José Miguel Insulza, de staatssecretaris Jorge Correa, de staatssecretaris van Mideplan en Esmirna Vidal, hoofdofficier van justitie van de 9e regio (*La Tercera* 9 juli 2002 in artikel “Mapuches: Silva Cimma hace dura crítica a gobierno”).

bewijsvoering ten aanzien van dit oogmerk brengt in deze zaak politieke elementen met zich mee¹⁰⁰. Tijdens de eerste zitting op 6 december 2002 werd onder andere naar voren gebracht dat de leden pamfletten van de ETA op hun kamer hebben en bandjes van Victor Jara¹⁰¹, zo vertelde mij Isabel Uribe¹⁰². De interpretatie van deze symbolen leidt tot een verhaal over de werkelijkheid, waaruit een bepaald oogmerk geconcludeerd wordt. Activiste Mireya Figueroa die naar eigen zeggen onschuldig in de gevangenis zit, verzuchtte: “ze zeggen dat onze *nguillatuns* en *palins* bijeenkomsten zijn om delicten te beramen! Ze zouden onze cultuur moeten leren kennen”. Het terrorisme-verhaal over de werkelijkheid kan niet los gezien worden van politiek.

Een tweede zaak waaruit blijkt dat juridische vervolging een overlap met politiek haast onomzeilbaar maakt, is de rechtszaak van de *lonkos* van Traiguen. De aanklacht in de zaak draait om een terroristische aanslag. Terrorismerecht vereist dat het doel is om angst aan te jagen of dat druk wordt uitgeoefend op een autoriteit. Hier wordt dus expliciet een *motief* in de delictsomschrijving opgenomen. Wederom wordt een mengeling met de politiek onvermijdelijk. In de rechtszaal moest bewezen worden dat de aanslag anders was dan die van een willekeurige pyromaan. Om dit terroristische aspect van een brandstichting aan te tonen, liet het Openbaar Ministerie verschillende slachtoffers van andere delicten spreken. Hiermee wilden zij het patroon, de planmatigheid, de intentie angst aan te jagen en de voorbedachte rade van de tenlastegelegde terroristische brandstichting bewijzen. De relatie echter tussen deze andere slachtoffers en het tenlastegelegde feit bleef slechts een kwestie van interpretatie. In de bewijsvoering bleek dat deze interpretatie die vanuit de feiten werd geabstraheerd, heel moeilijk bewijsrechtelijk was hard te maken¹⁰³. Want wat is precies het verschil in concrete harde feiten, tussen de brand van een pyromaan, en de brand door een terrorist? In plaats van het ambtelijke onderscheid tussen politiek en criminaliteit vol te houden, werd door Raúl Bustos juist een constructie gemaakt van de politieke context van de daad om tot terrorisme te kunnen concluderen. Hij beschreef de ideeën van het “handjevol manipulerende Mapuche activisten” over etnocide en reïvindicatie en de vijfhonderd branden in de regio van Malleco. Ook de advocaat van de *gubernacion* begon zijn verhaal door te stellen dat je de acties moest bezien in de context van het *conflicto Mapuche*.

Tekenend voor deze dynamiek in de-politisering en politisering is de discussie die gaande is tussen de twee discoursen over de volgende vraag: vormen de concrete incidenten in het Mapuche conflict nu wél of geen groter geheel? Het criminaliserend discours pleit ervoor het conflict als één geheel te zien: het zijn geen incidentele conflictjes die plaatsvinden. Het is één grote strijd. Het politiegeweld tegen één Mapuche in Temuco is politiegeweld tegen het volk Mapuche. Een gevecht om grond in Los Laureles is een gevecht om het territorium Mapuche. Justitie en politie trachten steeds vast te houden aan de idee van een losse verzameling delicten met afzonderlijk te berechten delinquenten. In de rechtszaak van de *lonkos* hebben de discoursen echter even van plaats verwisseld. Juist de officier van justitie claimt het delict te zien binnen een groter geheel. De advocaten van de verdachte stellen daarentegen dat er sprake is van een individueel feit waarvoor absoluut geen bewijzen zijn die wijzen naar de verdachten als daders. Toen ik Pedro García confronteerde met de politieke getintheid van het betoog, terwijl hij in zijn interview met mij juist een a-politieke visie had voorgestaan, was zijn reactie dat het requisitoir juist op *technische* wijze de vereisten voor “terrorisme” had aangetoond¹⁰⁴. Dit wijst op de ontwikkeling die van Reenen signaleert dat geweldsspecialisten politieke overwegingen gaan incorporeren in hun werk. Het terrorisme discours baseert zich nu juist op de samenhang van de incidenten. De ambtelijke ethiek ging altijd uit van afzonderlijke feiten. Nu, in deze zaak waarin voor het eerst terrorisme in de aanklacht is verwerkt, is de visie van het terrorisme discours

¹⁰⁰ Zie ook ‘Comunicado de Prensa’ 12 december 2002 door Hugo Gutierrez en Jaime Madariaga: “*para inculpar a estas personas forzosamente sólo por tener objetos y literatura que muestran opcinoces políticas y culturales. Las fotos de Che Guevara, del cantante Victor Jara y otros [...] son presentados aquí como elementos que incitan a realizar acciones terroristas*”.

¹⁰¹ Een bekende communistische zanger, vermoord in de eerste maand na de coup door Pinochet

¹⁰² de rechter in Temuco die het oordeel had geveld over verlenging van de voorlopige hechtenis

¹⁰³ In eerste aanleg zijn zowel de *lonkos* als La Chepa vrijgesproken.

¹⁰⁴ Jabri stelt dat het ontkennen van tegenstellingen een van de kenmerken is van een succesvol hegemonisch discours (1996:97).

overgenomen¹⁰⁵. De dynamische schatting wat betreft de aard van de inbreuk op het geweldsmonopolie is in casu gebaseerd op het terrorisme discours.

Juist bij delicten zoals het vormen van een criminele organisatie en terrorisme waarbij de intentie, het beoogde effect (angst, pressie) en groepsgedrag¹⁰⁶ centraal staat, speelt de interpretatie van feiten een cruciale rol. Door in te gaan op het oogmerk van de dader of een organisatie en de afbakening van een groep (op grond van identificatie), worden politieke factoren in het strafproces haast onvermijdelijk. Het blijkt dat de strikte ambtelijke ethiek in het terrorisme discours moeilijk te handhaven is. Van Reenen (1979) wijst ook op deze rolproblematiek die ontstaat op het moment dat geweldsspecialisten zich gaan bezig houden met politiek en vice versa.

Verzoeningsstrategie

De vorige strategieën waren met name gericht op de achterbannen van het gezag. De verzoeningsstrategie richt zich tot de tegenstander. Dit is het geval als de protesterende groep zeer groot of invloedrijk is, of de grieven hebben een grote wervingskracht. Dit maakt het behoud van de gehoorzaamheid of de steun van de verzettende groep zeer belangrijk. Ook deze strategie wordt veelvuldig gebruikt in het Mapuche conflict. Algemeen wordt erkend dat er sprake is van een problematiek wat betreft armoede en cultuurbehoud. Hiertoe worden diverse programma's en projecten opgezet. Zo wordt niet alleen getracht om via de marginaliseringsstrategie de legitimiteit van de overheid onder de rest van de bevolking te behouden. Ook wordt getracht de legitimiteit onder de 'tegenstander' te herkrijgen via verzoeningstactieken. Hiermee zijn we aangekomen bij een belangrijk punt, en dat is het doel van de legitimeringsstrategieën. Zoals aangegeven is er een verschil tussen het herkrijgen van legitimiteit onder de tegenstanders, en het behouden van legitimiteit onder de rest van de bevolking. Juist daarom is van cruciaal belang in hoeverre de opstandelingen een achterban hebben en dus legitimiteit hebben onder de rest van de bevolking.

Het is dus niet zo dat er binnen één conflict slechts van één van deze strategieën sprake kan zijn en dat de dynamische schattingen elkaar uitsluiten. Wel is duidelijk dat veelal de verschillende strategieën op verschillende tijdstippen of ten aanzien van verschillende groepen gebruikt worden. Zo is gedurende de tijd de de-politisering strategie overgegaan in de marginaliseringstrategie ten aanzien van degenen die bereid zijn tot illegale actie en neemt het terrorisme discours een belangrijker plek in. Ten aanzien van de Mapuches als *populación* wordt daarentegen gebruik gemaakt van de verzoeningstrategie.

6.3.5 Behoud van geweldsoverwicht door de geweldsspecialisten

De geweldsspecialisten houden zich bezig met het in stand houden van het feitelijk geweldsoverwicht. Er is een opvallend verschil tussen een 'normale' situatie en een situatie waarin sprake is van een bedreiging van het geweldsmonopolie. In een normale situatie doet de politie haar werk en houdt ze zich bezig met individuele gevallen. Om dit werk rustig te kunnen uitvoeren moet er sprake zijn van acceptatie van haar toezichtsrol en haar macht. Dat is nog mogelijk als één individu zich verzet, maar dit is niet meer mogelijk als er sprake is van een vijandige omgeving, waar de politieman zich bedreigd voelt. Dit is het punt waarop voor geweldsspecialisten hun belang niet alleen ligt bij het herkrijgen van het feitelijke geweldsoverwicht, maar ook dat de politieke overheid haar legitimiteit herkrijgt. Zo zijn deze twee taken wederzijds van elkaar afhankelijk. In het geval van een vijandige omgeving is er een opvallende verschuivingen te zien in de benadering. De aandacht verschuift van het individu naar een groepering. Op het moment dat deze onveiligheid territoriaal bepaald kan worden, wordt dit categoriseringsproces versneld.

De geweldsspecialisten definiëren de situatie op dat moment als een territoriaal afgebakend gebied waar ze haar feitelijke machtsoverwicht moet hervinden. Deze territoriale bepaaldheid spreekt uit

---

¹⁰⁵ Zie bijvoorbeeld het citaat van de heer Bulnes van de CORMA in §5.1

¹⁰⁶ Ook Van Reenen signaleert dat collectief gedrag problematisch is binnen de rechtsstaat die gebaseerd is op individuele bestraffing op basis van een individueel feit (1979:62). De introductie van het begrip 'criminele organisatie' heeft met deze traditie gebroken.

woorden van Raúl Bustos waarin hij verwijst naar de regels van “Wallmapu” versus “Chili” en “*desde Temulemu par'allá es otro mundo*”¹⁰⁷. In deze territoriale strijd wordt nog helderder hoe de strijd om grond met grondbezitters vermengd wordt met de strijd om de zeggenschap en het monopolie op geweld in dat gebied: “Wallmapu”. Kenmerkend voor een dergelijke territoriale strijd om de feitelijke overmacht is de strijd met landbezettingen, waarbij bezetting, de wijziging van grenzen en ontruiming elkaar opvolgen (van Reenen 1979:45).

6.4 Slot

In dit hoofdstuk analyseer ik twee discoursen in het Mapuche conflict omtrent de inzet van het geweldsmonopolie. Het terrorisme discours stelt dat er sprake is van terrorisme en dat het geweldsmonopolie daar hard tegen op moet treden. Het criminalisering discours stelt dat er sprake is van repressie door het geweldsmonopolie en dat een sociale beweging gecriminaliseerd wordt.

In §6.2 ga ik in op de legitimiteit van het geweldsmonopolie in het conflict en de wijze waarop deze legitimiteit in het geding is. Allereerst ga ik hiertoe in op de betekenis van het geweldsmonopolie. Belangrijke aspecten van het geweldsmonopolie zijn de legitimiteit en de institutionalisering in de maatschappij. Een geweldsmonopolie betekent een onderscheid tussen een geweldspotentieel (justitie en politie) en een rechtenmonopolie (politieke overheid). Uit dit onderscheid vloeit het “ambtelijk geweldsmonopolie” voort.

De twee discoursen vormen ieder een interne logica gebouwd op verschillende aannames ten aanzien van het geweldsmonopolie. Een belangrijke component hiervan is de visie op de “democratische rechtsstaat”. Deze biedt aan elk van de discoursen haar uitgangspunt. Een belangrijke voorwaarde voor legitimiteit is het vertrouwen dat bestaat in het optreden van justitie en politie. In de analyse is gebleken dat in beide discoursen dit vertrouwen ontbreekt. Vervolgens ga ik in op de wijze waarop in het criminalisering discours een “violent imaginary” van repressie door de overheid wordt gecreëerd. Deze violent imaginary draagt in belangrijke mate bij aan het verlies van legitimiteit van het geweldsmonopolie. Aan het eind van deze paragraaf ga ik in op het taboe dat er bestaat omtrent het gebruik van geweld. Dit taboe hangt samen met het hegemonische discours dat geweld buiten het geweldsmonopolie om afwijst. Het blijkt echter dat het verdwijnen van dit taboe een bedreiging oplevert voor het geweldsmonopolie. Zo blijkt in deze paragraaf dat het geweldsmonopolie meer en meer haar legitimiteit verliest.

In §6.3 ben ik ingegaan op de reactie van het geweldsmonopolie als zij haar legitimiteit verliest. Als eerste bespreek ik de wijze waarop de werkelijkheid vereenvoudigd kan worden door de nadruk te leggen op enkele waarden die als noodzakelijk voor het overleven van de staat en haar bevolking worden voorgesteld. Voorbeelden van deze waarden zijn de nationale veiligheid en de publieke veiligheid. Vervolgens ben ik ingegaan op de “dynamische schatting”. Op het moment dat er sprake is van een uitdaging van niet alleen het geweldspotentieel, maar ook van het rechtenmonopolie, dan maakt de politieke overheid (het gezag) een dynamische schatting. Op basis hiervan beoordeelt zij in hoeverre het van belang is om met geweld op te treden en welke legitimeringsstrategie vereist is om de legitimiteit van het geweldsmonopolie te herstellen. Het is duidelijk dat deze dynamische schatting gemaakt wordt op basis van een bepaald discours. De strijd tussen de verschillende discoursen kan in deze context geplaatst worden, waarin beiden invloed willen uitoefenen op de schatting die de politieke overheid zal maken.

De vraag die bij deze schatting prominent op de agenda staat, is de definitie die aan de uitdaging van het geweldsmonopolie gegeven kan worden. Het terrorisme discours stelt dat er sprake is van terrorisme. Het criminalisering discours bestrijdt dit. Belangrijke aannames die ten grondslag liggen aan deze kwalificatiestrijd hebben te maken met de mate waarin de activisten het Mapuche volk vertegenwoordigen, en de mate waarin de activisten de steun hebben van het Mapuche volk. Op basis van de schatting die wordt gemaakt, wordt vervolgens een legitimeringsstrategie gekozen. De de-

---

¹⁰⁷ Tijdens de rechtszaak

politiseringsstrategie is van toepassing als de uitdaging niet heel groot wordt ingeschat. In dat geval worden politieke aspecten ontkend. Deze strategie past typisch bij het ambtelijke geweldsmonopolie. De marginaliseringsstrategie wordt gekozen op het moment dat de overheid weliswaar niet de mogelijkheid of de bereidheid heeft om het conflict op te lossen, maar de dwarsliggende groep wel zoveel wervingskracht heeft dat machtsverlies te vrezen valt. Het is deze strategie die gekozen wordt op basis van het terrorisme discours. Dit brengt een rollenverschuiving met zich mee waarbij de politieke overheid zich met geweld gaat bemoeien en het geweldspotentieel zich met politiek gaat bezig houden. In enkele concrete rechtszaken komt dit helder naar voren. Deze strategieën hebben als doel de legitimiteit te herwinnen onder de achterban van de politieke overheid. De verzoeningsstrategie wordt toegepast als de protesterende groep zeer groot of invloedrijk is en richt zich op het herstellen van de legitimiteit onder de tegenpartij. Dit brengt met zich mee dat actief wordt gekeken naar het eisenpakket van de opstandige groep. Het verlies van legitimiteit van het rechtenmonopolie heeft consequenties voor de werkwijze van het geweldspotentieel. Noodgedwongen hield zij zich niet alleen meer bezig met het behouden van het geweldsoverwicht, maar ook met het herkrijgen van legitimiteit. Vaak betekent dit dat de situatie wordt gedefinieerd als een territorium waarbinnen de legitimiteit hersteld moet worden.

Door een diepte analyse van de confrontatie tussen twee belangrijke thematische discoursen heb ik het inzicht willen vergroten in de verschillende legitimaties van geweld die momenteel met elkaar de confrontatie aangaan. In dit hoofdstuk heb ik laten zien op welke manier twee diametraal tegenover elkaar staande discoursen geconstrueerd zijn ten aanzien van het gebruik van geweld in het Mapuche conflict. Enerzijds heerst de visie dat de overheid de sociale beweging van de Mapuches criminaliseert. Anderzijds bestaat de overtuiging dat er sprake is van een legitieme strijd tegen terrorisme. De centrale rol van het geweldsmonopolie in het Mapuche conflict is naar voren gekomen. Hierbij blijkt dat concepten als recht, wet, democratie en terrorisme een verschillende betekenis kunnen hebben en in een andere verhouding tot elkaar kunnen staan met een andere logica. De strijd tussen deze discoursen is een proces waarin sprake is van een constante wisselwerking. Het is duidelijk geworden dat discoursen geen vaststaande onveranderlijke dingen zijn, maar dat ze een wezenlijk onderdeel vormen van de dynamiek van de samenleving en het conflict, terwijl ze liggen ingebed in verschillende discursieve en institutionele continuïteiten.

Het blijkt dat er tussen de discoursen ook overeenkomsten bestaan. Allebei de discoursen gaan ervan uit dat terroristen opgepakt moeten worden, dat mensenrechten verdedigd moeten worden en dat men niet op grond van zijn identiteit opgepakt mag worden. Er bestaat in de discoursen geen verschil in de theoretische conceptualisering van begrippen. De werkelijkheden gaan uit elkaar lopen in de kwalificatie van de gebeurtenissen. Wie zijn terroristen? Het conflict ontstaat op het moment dat de werkelijkheid gekwalificeerd wordt. Op dat moment ontstaan cruciale verschillen en blijkt het mogelijk dat totaal verschillende verhalen over de werkelijkheid geconstrueerd worden. Zo gaan bijvoorbeeld terrorisme en repressie als elkaars spiegelbeeld fungeren en kan een neerwaartse spiraal ontstaan, omdat ze beiden de rechtvaardiging van de ander verder bevestigen. De dialoog is lastig te voeren vanwege de grote conceptuele overeenkomsten, die in de werkelijkheid toch zo fundamenteel verschillend blijken.

In beide discoursen wordt repressie op grond van een bepaalde etniciteit veroordeeld. Racisme wordt unaniem verworpen. De beoordeling van de feiten is echter verschillend in beide discoursen. Het terrorisme discours weerspreekt dat er sprake zou zijn van repressie van Mapuches. We zien hier een debat terugkomen dat zowel in de paragraaf 'terrorisme' als 'repressie' aan de orde is geweest. Welke rol speelt de identificatie 'Mapuche' in de repressie van de overheid? Of welke rol speelt de identificatie 'Mapuche' bij de categorisering 'terrorist'? Haarscherp zie je hoe repressie en terrorisme twee kanten van dezelfde medaille vormen.

De interpretatie van bepaalde feiten en de daaropvolgende categorisatie van deze feiten vloeit als het ware automatisch voort uit de onderliggende aannames en de betekenis van samenhangende concepten. Daarom lijken logische argumenten binnen het ene discours ook vaak op cirkelredeneringen of tautologische verwijzingen in het andere discours. "Het is recht, omdat het in de

wet staat”. “Het is repressie, omdat de overheid het doet”. Onderliggende aannames over wat de wet betekent, en wat de overheid inhoudt, maken binnen een discours de uitleg helder en consistent. Binnen het criminalisering discours is het argument ‘het is recht, omdat het in de wet staat’ onhoudbaar. De wet heeft binnen dat discours een hele andere betekenis dan in het terrorisme discours. De wet als mandaat van het volk via het democratische parlementaire stelsel versus een wet tot stand gekomen door dictatuur en corruptie. Omgekeerd is het binnen het terrorisme discours onbegrijpelijk dat overheidsoptreden repressie zou zijn uitgaande van haar concept van een overheid die slechts gebruik maakt van haar legitieme geweldsmonopolie in de uitoefening van haar taak en plicht. De logica is op deze manier slechts logisch binnen een bepaalde werkelijkheid. Zo kan het zijn dat het optreden van de overheid in de ene werkelijkheid als te zwak wordt gekwalificeerd, terwijl het andere discours spreekt over repressie.

Het gevecht tussen de discoursen om de hegemonie kan gezien worden vanuit de drie criteria die Jabri stelt aan een succesvol hegemonisch discours. Ten eerste wordt de status quo gereïficeerd en genaturaliseerd. Ten tweede worden counterdiscoursen genegeerd en tegenstellingen ontkend. Ten derde worden factionele belangen voorgesteld als universele belangen. Het geweldsmonopolie wordt voorgesteld als iets ‘natuurlijks’. Ook wordt het gereïficeerd alsof er geen mensenhanden bij aan te pas komen. Individuele verantwoordelijkheid wordt ontkend. Hier zal ik nog verder op ingaan in hoofdstuk *Systeem*. Een counterdiscours dat de positie van het geweldsmonopolie écht bestrijdt, is (nog) niet ontwikkeld. Door de-politisering en marginalisering worden onderliggende tegenstellingen zoals armoede en discriminatie ontkend of vermeden. Tot slot worden het nationale belang en de legitimiteit van het geweldsmonopolie gepresenteerd als een universeel belang. Zo is het terrorisme discours op weg naar de hegemonie.

In het volgende hoofdstuk ga ik in op de derde punt van de driehoek van Galtung: de contradictions, ofwel de incompatible goals.